

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za sociologiju

Usporedba iskustava beskućnika u Zagrebu i Osijeku

Diplomski rad

MENTORICA:

doc. dr. sc. Petra Rodik

STUDENTICA:

Irena Hihlik

Zagreb, 20. veljače 2017.

1. UVOD.....	3
2. POJMOVNO ODREĐENJE I PRISTUPI ISTRAŽIVANJU BESKUĆNIŠTVA	5
2.1. DEFINICIJA BESKUĆNIŠTVA	5
2.2. SOCIJALNA ISKLJUČENOST BESKUĆNIKA	7
2.3. TEORIJSKI PRISTUPI ISTRAŽIVANJU BESKUĆNIŠTVA KAO FENOMENA	11
2.4. EKOLOŠKI MODEL	12
3. BESKUĆNIŠTVO U HRVATSKOJ	14
3.1. PREGLED ZAKONSKE REGULATIVE	14
3.2. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA FENOMENA BESKUĆNIŠTVA U HRVATSKOJ	15
4. RAZLIKE U FENOMENU BESKUĆNIŠTVA OVISNO O STUPNJU URBANIZIRANOSTI: PRIMJENA EKOLOŠKOG MODELA	17
4.1. USPOREDBA ZAGREBA I OSIJEKA	19
4.2. USPOREDBA ZAGREBA I OSIJEKA U POGLEDU DOSTUPNE INSTITUCIONALNE SKRBI.....	20
5. ISTRAŽIVANJE BESKUĆNIKA U ZAGREBU I OSIJEKU	22
5.1. METODOLOGIJA	22
5.2. REZULTATI	24
5.2.1. SOCIODEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE	24
5.2.2. ŽIVOT PRIJE BESKUĆNIŠTVA	25
5.2.3. RAZLOZI PADA U BESKUĆNIŠTVO	29
5.2.4. ŽIVOT TIJEKOM BESKUĆNIŠTVA	30
6. RASPRAVA	50
7. ZAKLJUČAK	55
8. PRILOZI	57
9. LITERATURA	64

1. Uvod

Fenomen beskućništva nije nov u svijetu, no Hrvatska se, kao i mnoge druge države, tim problemom premalo bavi. U *Encyclopedia of Homelessness* se navodi da problem beskućništva postoji desetak tisuća godina – otkako su ljudi gradili prve trajne nastambe u Plodnom polumjesecu. Nema dijela svijeta u kojemu ova kompleksna pojava ne postoji, no ona se zasigurno mijenjala tijekom povijesti. Prema *Zakonu o socijalnoj skrbi* beskućnici žive na mjestima koja nisu namijenjena za život ljudi te nemaju sredstva kojima bi mogli podmiriti potrebu stanovanja. Kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj, ovo je jedan od najmanje istraženih socijalnih problema. Zato je važno pridonijeti njegovu istraživanju i razumijevanju što se želi postići i ovim diplomskim radom. Ovim bi se problemom trebali baviti psiholozi, sociolozi, antropolozi, ekonomisti, pravnici i drugi stručnjaci koji mogu pridonijeti njegovu rješavanju. Rad se temom beskućništva bavi iz sociološke perspektive.

U prvom dijelu rada donose se definicije beskućništva, socijalne isključenosti te glavne teze o postmodernom društvu u kojem živimo. Objašnjeni su teorijski pristupi istraživanju beskućništva te ekološki model po kojemu je provedeno i istraživanje u sklopu ovog diplomskog rada. U radu se donose: pregled zakonske regulative koja se odnosi na beskućnike te pregled dosadašnjih istraživanja ovog fenomena u Hrvatskoj. Teorijska osnova istraživanja je ekološki model (Glasser i Zywiak prema Levinson, 2004: 7-12) koji beskućništvo vidi kao rezultat međusobnog djelovanja strukturalnih i individualnih čimbenika. Ovaj je model korišten s obzirom na to da su dosadašnja istraživanja pokazala da nijedan od dvaju tipova čimbenika ne može samostalno objasniti pojavu beskućništva. Istraživanje se usredotočuje se na ispitivanje razlika iskustava beskućnika u Hrvatskoj na dvjema lokacijama koje se razlikuju s obzirom na stupanj urbaniziranosti i razvijenosti infrastrukture za skrb o beskućnicima – Zagrebu i Osijeku, kako bi se pridonijelo razumijevanju ovog fenomena.

Cilj ovog rada je istražiti moguće razlike iskustava i osobina beskućnika u dvama hrvatskim gradovima različita stupnja urbaniziranosti, a njegova svrha je doprinos razumijevanju fenomena beskućništva u RH. Istraživanje razlikovanja beskućnika važno je radi boljeg razumijevanja njihovih potreba i mogućnosti razvoja specifičnih, kvalitetno usmjerenih mjera suzbijanja beskućništva. Autori koji se bave beskućništvom ističu kako je važno razumjeti uzroke beskućništva kako bi se omogućila pravilna

sanacija i prevencija ovog problema što je glavna misao vodilja i ovog rada. Njegova intencija nije donijeti statističke pokazatelje ili raspravu o rastućem broju beskućnika u Hrvatskoj, već rasvijetliti moguće razlike s obzirom na dijelove Hrvatske u kojima žive kako bi se što bolje pristupilo sanaciji i prevenciji ovog problema. Naime, kako kažu Bojan Dekleva i Špela Razpotnik: „Nemaju svi beskućnici ista iskustva i iste stavove. Njihove se životne priče međusobno veoma razlikuju“ (Kramar, 2013.: 81 – 88). Svaki beskućnik nosi svoju životnu priču koja ga je dovela u stanje beskućništva, no ovaj rad nastoji interpretirati i sustavno kategorizirati te priče i njihova iskustva s obzirom na društvene okolnosti lokacije na kojoj trenutno borave. Osim razlika među osobinama beskućnika, rad će obuhvatiti i prikaz njima dostupnih oblika pomoći i skrbi te pregled zakonske regulative koji se na njih odnosi.

U empirijskom dijelu rada prikazat ćemo istraživanja provedena na dvjema lokacijama, u Zagrebu i Osijeku. Izborom ovih lokacija nastoji se zahvatiti varijabilitet iskustava beskućnika u Republici Hrvatskoj s obzirom na mjesto boravka, glavnom gradu ili manjem regionalnom centru. Pretpostavka je da je u Zagrebu infrastruktura za beskućnike najrazvijenija, čime je i položaj beskućnika u Zagrebu vjerojatno povoljniji od položaja beskućnika u okolici manjih regionalnih urbanih centara kao što je i Osijek.

2. Pojmovno određivanje i pristupi istraživanju beskućništva

2.1. Definicija beskućništva

Diljem svijeta postoje različite definicije beskućništva. One se odnose na definiranje beskućnika kao društvene kategorije, a ne beskućništva kao društvenog fenomena. Daly (prema Mert i Bourgeois, 1996.) donosi veoma široku definiciju te beskućnicima određuje sve osobe bez primjerenog smještaja koji im omogućuje siguran život. Europska federacija nacionalnih organizacija koje rade s beskućnicima (*European Federation of National Organisations Working with Homelessness*) kategorizira beskućnike po nekim njihovim obilježjima i razvija tipologiju beskućništva, Europsku tipologiju beskućništva i stambene isključenosti. Ova tipologija obuhvaća sljedeće kategorije beskućništva:

- 1) osobe bez ikakvog smještaja ili skloništa (eng. *rooflessness*)
- 2) osobe koje imaju gdje prenoćiti, ali su privremeno u institucijama ili prihvatilištima (eng. *houselessness*)
- 3) osobe koje žive u nesigurnim uvjetima, npr. žrtve obiteljskog nasilja
- 4) osobe koje žive u neprimjerenim uvjetima, npr. ljudi u prenapučenim dijelovima

Kako je beskućništvo fenomen koji se diljem svijeta pojavljuje u različitim oblicima, tako ni definicija društvene kategorije beskućnika nije standardizirana. No u svima je moguće uočiti elemente koji se ponavljaju. Primjerice Ghafur, pišući o Bangladešu, beskućnike definira kao osobe bez smještaja¹, osobe koje žive u neprimjerenim i nesigurnim uvjetima (pate od gubitka privatnosti, zaštićenosti, identiteta) što se poklapa s ETHOS-om, ali i osobe koje su ostale bez resursa potrebnih za održavanje svakodnevnog života. (Ghafur, 2004: 27 -29).

Pišući o kontekstu Danske, Stax (2001) predstavlja podjelu beskućnika na: osobe koje žive na ulici, u prihvatilištima ili drugim mjestima koja ne omogućuju trajni boravak, osobe koje žive s prijateljima ili obitelji (*doubled up*) te osobe koje žive u posebnim uvjetima stanovanja (*special housing*), tj. mentalno oboljeli u institucijama, djeca u domovima za nezbrinutu djecu itd. (Stax, 2004: 113 – 115). U ovoj se definiciji više stavlja naglasak na konkretan, fizički boravak ljudi koji ne posjeduju vlastitu

¹ U definiciji iz Bangladeša naglašava se gubitak smještaja zbog elementarnih nepogoda.

nekretninu. Odnosno, ona obuhvaća prve dvije kategorije beskućnika u ETHOS-u. Slično se može vidjeti i u definiciji koja se odnosi na Francusku. Ova se definicija također koncentrira na fizički boravak ljudi bez nekretnine, ali beskućnicima ne smatra one koji žive u posebnim uvjetima stanovanja ili s prijateljima, obitelji. Beskućnici se, prema ovoj definiciji, dijele na dvije skupine. To su: *beskućnici u užem smislu*, osobe koje žive na ulici ili drugim mjestima koja nisu namijenjena za obitavanje ljudi (parkovi, parkirališta, podrumi i sl.) te *beskućnici u širem smislu*, osobe koje koriste različite smještaje poput prihvatilišta ili soba i stanova čije korištenje omogućuju razne dobrovoljne organizacije (Maryse Marpsat, Jean-Marie Firdion 2004: 171 – 173).

Što se definicije beskućnika u Hrvatskoj tiče, prema već spomenutoj definiciji iz *Zakona o socijalnoj skrbi*, podsjetimo: „Beskućnik je osoba koja nema gdje stanovati, boravi na javnom ili drugom mjestu koje nije namijenjeno za stanovanje i nema sredstava kojima bi mogla podmiriti potrebu stanovanja“ (NN 152/14, članak 4.). Kao što se može vidjeti, u Hrvatskoj se beskućnicima smatraju prve dvije kategorije beskućnika prema ETHOS-u, oni bez ikakvog smještaja i oni koji imaju gdje prenoći, ali se radi o privremenom smještaju, međutim definicija beskućništva poklapa se, i s onom Ghafurovom jer naglašava nedostatak resursa. U ovome diplomskome radu koristi se ta, šira definicija beskućnika jer je je bliža pretpostavkama korištenog ekološkog teorijskog modela, koji uzima u obzir i individualnu razinu, ali i društveni kontekst pada u beskućništvo. Kako beskućnici nemaju mjesto za stanovanje te katkad nigdje nisu prijavljeni, ne mogu ostvariti ni druga socijalna prava kao što su zaposlenje ili zdravstvena zaštita, pa se može zaključiti kako su oni jedna od socijalno isključenih skupina u društvu.

2.2. Socijalna isključenost beskućnika

Pojam socijalne isključenosti, izuzetno popularan u dvijetisućitima, u društvenu teoriju i područje istraživanja socijalnih politika proširio se iz francuskog govornog područja, a uveo ga je Lenoir sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. (Šućur, 1995: 224.). Još uvijek nema službene definicije socijalne isključenosti, već pojedine zemlje imaju vlastite (službene) definicije socijalne isključenosti (Šućur, 2004.). Jedna od definicija obuhvaćala bi uskraćivanje ili neostvarivanje socijalnih prava u odnosu prema zapošljavanju, stanovanju, zdravstvenoj zaštiti i sl. (Šućur, 1995: 226.).

Socijalna isključenost beskućnika dijelom je posljedica i novih oblika egzistencijalnih nesigurnosti karakterističnih za razdoblje tekuće modernosti, kako ga Bauman određuje (Bauman, 2000.). Tekuća modernost sve više obilježava i hrvatsko društvo. Za razliku od modernog društva u kojemu su strukture te obrasci ponašanja, odnosno cjelokupno društvo, stabilni, u tekućoj modernosti ta stalnost nestaje. Strukture, obrasci ponašanja, interakcije i sl. postaju nestalni i promjenjivi. Jedini stalni, stabilni koncept postaje promjena. Život u vremenu tekuće modernosti zahtjeva fleksibilnost i mobilnost ljudi kako bi opstali u novim uvjetima u društvu. Bauman ističe kako u današnje vrijeme vladaju ljudi koji su mobilni, „a vladaju ljudima koji se ne mogu jednako brzo kretati, a što je još upadljivije, kategorijom ljudi koji uopće ne mogu otići sa svog mjesta kad im se prohtje“ (Bauman, 2000: 119). Upravo tu kategoriju ljudi čine beskućnici. Oni, naime, jesu mobilni, ali ne svojim izborom, ne mijenjaju mjesto boravka kad im se prohtje, nego su na promjenu primorani. Još jedan od Baumanovih koncepta je i onaj u kojemu objašnjava opreku *turista (tourist)* i *skitnice (vagabound)* (Bauman, 1993). On u svom djelu *Postmoderna etika* ističe kako se i *turisti* i *skitnice* kreću kroz prostor bez fizičke ili moralne blizine drugih (Bauman, 1993.). No njihova razlika je u razlozima kretanja. Naime, *turisti* su oni željni stalnog kretanja, promjene mjesta stanovanja, sami odabiru put u kojemu ne stvaraju socijalne veze s drugim ljudima dok *skitnice* čine skupinu ljudi koja mora živjeti na takav način. Govoreći o isključenosti beskućnika korisno je izdvojiti i koncept *mrežnog kapitala* o kojemu govori Urry. Za razliku od socijalnog kapitala koji se odnosi na društvene resurse pojedinca koji mu omogućuju dolazak do ekonomskih resursa, *mrežni kapital* je mogućnost ostvarenja i održanja socijalnih veza s ljudima koje generiraju emocionalne, financijske i druge koristi (Urry, 2007: 197). Beskućnici nemaju mogućnost ostvariti takve socijalne veze, odnosno

mrežni kapital zbog stalne promjene mjesta stanovanja. Osim toga, događa se da ni postojeće socijalne veze, one iz vremena prije beskućništva ne mogu održati. Nešto slično naglašava i Castells kada kaže da se „moć u umreženom društvu ostvaruje kroz mreže“ (Castells 2011. prema Čaldarović, Šarinić, 2015: 178). On ističe kako „onaj tko posjeduje moć stvaranja mreža, ima moć nad drugima jer, osim što može kreirati mreže prema svojim željama ili potrebama, može isključivati sve koje ne želi u mreži“ (Castells prema Čaldarović, Šarinić, 2015.: 178.). John Urry objašnjava i kako je važno odvojiti kretanje (*mobility*) od same mogućnosti kretanja (*motility*) (Urry, 2007). Mogućnost kretanja (*motility*) složena je pojava determinirana većim brojem pokazatelja. Na nju utječu: fizička spremnost za kretanje, aspiracije, dostupnost prijevoznih i komunikacijskih sredstava, znanje, obrazovanje itd. (Urry, 2007: 38). Drugim riječima, za beskućnike se može reći kako su mobilna društvena skupina koja nema mogućnost intencionalnog kretanja. Odnosno, njihovo kretanje nije uvjetovano njihovim aspiracijama i mogućnostima. I sam Urry ističe kako su novi oblici socijalne isključenosti rezultat socijalnih nejednakosti, ali i nedostupnosti prijevoznih sredstava, načina komunikacije i udaljenosti (2007: 190). Uzevši u obzir navedene koncepte i teze o postmodernom društvu, može se zaključiti kako su beskućnici društvena skupina „skitnica“ bez društvenih i ekonomskih resursa potrebnih za ostvarenje mrežnog kapitala te potrebne fleksibilnosti koju zahtjeva tekuća modernost. Njih karakteriziraju mobilnost, promjenjivost, nestalnost, no to nije njihov izbor. Ovi se trendovi ogledaju u dvama segmentima života, posebno važnima za rizik od beskućništva: sferi rada i stanovanja.

Važan aspekt postmodernog društva i tekuće modernosti koji se pojavljuje u sferi rada, a utječe na porast beskućništva, je fleksibilizacija rada. Poput drugih struktura, institucija, i sam rad postaje veoma nesiguran, a ostvarenje dugoročnijeg zaposlenja manje vjerojatno što, uz druge čimbenike, utječe na pojavu beskućništva. Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, u siječnju 2017. Godine bile su 242. 566 nezaposlene osobe, odnosno, stopa registrirane nezaposlenosti je 14,4 %. Osim toga, velik broj zaposlenih osoba nije u stalnom radnom odnosu, nisu zaposleni na neodređeni period, već odrađuju periode od nekoliko mjeseci ovisno o sklopljenim ugovorima. Ljudi često rade i izvan struke za koju su se školovali te više puta tijekom života mijenjaju vrstu posla koju obavljaju. O postojanju trenda fleksibilizacije i porastu ugovaranja rada na određeno govori i istraživanje Matković (2013), u kojemu se među

ostalim iznosi podatak da je u periodu od 2004. do 2008. u privatnom sektoru 15, 9% ugovora bilo na određeno (2013.: 94). U tranzicijskim zemljama, kakva je i Hrvatska, troškovi stanovanja uvelike su se povećali u odnosu na primanja u kućanstvu (Hegedüs, 2011: 21). Odnosno, ljudi sve teže ostvaruju prihode dostatne za otplaćivanje kredita koji bi im osigurao kupnju stana ili kuće, a istodobno ne postoje adekvatne stambene politike. Porast broja ovrha stanova i kuća kupljenih na kredit u Hrvatskoj pokazuje kako kupovina stambenog prostora na kredit može biti izvor nesigurnosti stanovanja. Cjenovna dostupnost stanovanja u Hrvatskoj komparativno je niska. (prema Vizek, 2009.) Podaci komparativnog istraživanja M. Vizek (2009.) pokazuju da je u tranzicijskim zemljama EU prihvatljivost stanovanja razdoblju od 2000. do 2008. bila niža u usporedbi sa starim članicama, dok je u Hrvatskoj bila najniža (2009.: 289). Osim toga, zbog same nesigurnosti rada i manje vjerojatnosti ostvarenja dugoročnog zaposlenja, posljednjih nekoliko godina ljudi se manje odlučuju za kredite, a više se okreću ka podstanarstvu. Dakle, u sferi stanovanja također se pojavljuje jedan oblik fleksibilizacije. Dok se kupnjom stana ljudi vežu za neko mjesto na period otplate kredita (što može biti i tridesetak godina), unajmljivanjem stana omogućuju si lakše napuštanje toga mjesta u slučaju promjene mjesta zaposlenja. Kako je cijena podstanarstva često niža od cijene kredita, ovakav način stanovanja pogodan je i zbog sve manjih primanja u kućanstvima. Ove promjene u načinu stanovanja dovode ljude u stanje ranjivosti i rizika od beskućništva. Kao što će se kasnije u radu vidjeti, jedan od rezultata provedenog istraživanja upravo jest taj da neposjedovanje vlastite nekretnine i podstanarstvo često tjeraju ljude na preseljenja i povremene epizode beskućništva u slučaju gubitka posla. U skladu s prethodno iznesenim teorijskim konceptima, ranjive društvene skupine, poput podstanara, mobilna su društvena kategorija u riziku od beskućništva. Iako njihova mobilnost nije posve nenamjeravana jer oni lokacije i dalje mijenjaju intencionalno, ona nije potpuno neuvjetovana vanjskim čimbenicima kao što su promjena mjesta zaposlenja, smanjenje plaće i sl. Pripadnici društva koji često mijenjaju adrese stanovanja zbog života u podstanarstvu također se susreću sa isključenosti u sustavu lokalne zajednice koji osigurava interpersonalnu integraciju. Zbog čestih seljenja ne mogu ostvariti poznanstva i druge socijalne veze u jednakoj mjeri kao oni koji nisu primorani na promjenu mjesta boravka. U Urryjevim terminima, imaju niži mrežni kapital.

Što se konteksta Republike Hrvatske tiče, u *Zakonu o socijalnoj skrbi*, na dvama se mjestima spominje *socijalna isključenost*, no nigdje se ne navodi službena definicija ove pojave. Znatno broj znanstvenika smatra da se isključenost može pojmiti kao neuspjeh u jednom ili više socijalnih sustava (Berghman, 1995, 1997; Vlemnickx i Berghman, 2001; Choffé, 2001; Alden i Thomas, 1998; Saraceno, 2001 prema Šućur 2004.):

- demokratsko-pravnom sustavu, koji osigurava građansku ili civilnu integraciju,
- radno-tržišnom sustavu, koji promiče ekonomsku integraciju,
- sustavu socijalne dobrobiti, koji promiče socijalnu integraciju,
- obiteljskom sustavu i sustavu lokalne zajednice, koji osigurava interpersonalnu integraciju.

Zasigurno su u najtežem položaju oni isključeni u svim navedenim sustavima, a to su upravo beskućnici. Kako ne mogu pronaći zaposlenje, ne sudjeluju u radno – tržišnom sustavu, često prekidaju socijalne veze s prijateljima i obitelji pa ne sudjeluju ni u obiteljskom sustavu i sustavu lokalne zajednice kao ni sustavu socijalne dobrobiti jer nisu integrirani u društvo te često nemaju koristi od svih socijalnih usluga koje država pruža svojim građanima. S obzirom na sve navedeno, ne mogu sudjelovati ni u demokratsko – pravnom sustavu, odnosno nisu ravnopravni s drugim građanima. U svome tekstu Šućur zaključuje da stupanj isključenosti neće ovisiti samo o individualnim karakteristikama isključenih, već i o modelima države u kojoj žive te modelima njene politike, odnosno okolnostima koje nisu u njihovoj moći (Šućur, 2004). O individualnim i strukturnim aspektima beskućništva detaljnije se raspravlja u pregledu teorijskih pristupa.

2.3. Teorijski pristupi istraživanju beskućništva kao fenomena

Teorije o uzrocima beskućništva mogu se podijeliti na strukturalističke i individualističke pristupe (Mert; Bourgeois, 2005.:109). Individualistički pristupi ističu da ljudi postaju beskućnici zbog osobnog neuspjeha i osobne nesposobnosti, nekad vlastitom krivnjom, a nekad ne. Strukturalistički pristup u obzir uzima širu sliku, društveni i ekonomski kontekst, dostupnost stambenih objekata i stanje na tržištu rada. Smatra se da ljudi imaju opcije, mogu donositi odluke kojima utječu na svoj život, no katkada su ograničeni društvenim kontekstom te društvenim strukturama oko njih. Jednako kao što ih definiraju osobine i vlastiti život, tako ih definiraju i okolnosti u kojima žive. Primjerice, ovisnosti ili mentalna oboljenja jesu osobne teškoće s kojima se pojedini ljudi bore, no na nezaposlenost ili nedostatak stambenih objekata na tržištu, ljudi ne mogu utjecati. U radu će se objasniti oba pristupa u istraživanju beskućništva.

Encyclopedia of Homelessness navodi različita objašnjenja strukturalnih uzroka beskućništva. Jednim od strukturalnih uzroka beskućništva neki znanstvenici vide i deindustrijalizaciju (Borchert, 2004: 108). Ona se odnosi na smanjenje udijela industrije u cjelokupnom gospodarstvu neke zemlje. Autor spominje kako deindustrijalizacija može povećati broj slabije plaćenih, nesigurnih poslova u uslužnom sektoru, dok se smanjuje broj sigurnih, relativno dobro plaćenih poslova u industrijskom sektoru što kod mnogih može proizvesti siromaštvo, pa i beskućništvo. Osim toga, kao razlog povećanja beskućništva, spominje se i deinstitutionalizacija, odnosno otpuštanje mentalno oboljelih, koji nakon napuštanja institucija ostaju na ulici (Baumohl 2004: 110 - 113). Dodat ćemo kako su, osim mentalno oboljelih, potencijalni beskućnici i zatvorenici nakon napuštanja zatvora, djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi koja nakon što napune 18 godina moraju napustiti instituciju za nezbrinutu djecu i drugi kojima je neki tip institucije jedini dom. Lewis i Nelson spominju i gentrifikaciju koja reducira broj cijenom pristupačnih stambenih objekata što povećava beskućništvo (Lewis, Nelson prema Levinson, 2004: 256.). Gentrifikacija je proces u kojemu stare i cijenom pristupačne zgrade zamjenjuju nove, elitne i skupe zgrade. Stanove u tim elitnim naseljima većina ljudi si ne može priuštiti pa tako ovaj proces pridonosi pojavi beskućništva. Ognjen Čaldarović gentrifikaciju objašnjava kao „fizičko i socijalno 'uljepšavanje'“ grada s radikalnim izmjenama socijalne strukture nekih kvartova“ (2011.: 26.). Socijalna struktura se radikalno mijenja upravo zbog smanjenog broja populacije koji si ovakav način života može priuštiti. Osim spomenutih

deindustrijalizacije, gentrifikacije i deinstitucionalizacije, strukturalnim razlozima za beskućništvo označavaju se i nezaposlenost te nedostatak cijenom pristupačnih stanova o čemu je već bilo riječi.

Individualistički pristupi smatraju kako individualni razlozi ljude odvede u beskućništvo. U tim pristupima, najviše krivima smatrane su osobne karakteristike beskućnika te njihove osobne poteškoće. To su mentalna oboljenja ili razne ovisnosti kao što su one o alkoholu, drogi ili kockanju. Primjerice, „Urban Institute“ (1999) istražuje zlouporabu droge i alkohola među beskućnicima te pokazuje veći postotak zlouporabe spomenutih opijata u odnosu na cjelokupnu populaciju SAD-a (Levinson, 2004: 8). Johnson i Freels (1997) također istražuju povezanost korištenja droge i alkohola s beskućništvom i utvrđuju kako droga zamjenjuje alkohol u ulozi jednog od uzročnika beskućništva (Levinson, 2004: 8). Timms i Fry (1989) te Marshall (1989) istražuju povezanost mentalnih oboljenja s beskućništvom te zaključuju kako značajan broj mentalno oboljelih postaje beskućnicima. (Levinson, 2004:138). Osim ovisnosti i mentalnih oboljenja, individualne poteškoće koje vode u beskućništvo mogu biti i nestabilni odnosi u obitelji, razvodi brakova, nedostatno obrazovanje za konkuriranje na tržištu rada i sl.

2.4. Ekološki model

Kao što se u prethodnom poglavlju moglo vidjeti, u objašnjavanju uzroka beskućništva postoje dva pristupa, strukturalistički pristup koji smatra da beskućništvo uzrokuju prvenstveno strukturalni razlozi te individualistički pristup koji smatra kako beskućništvo uzrokuju osobne karakteristike. Ova se dva pristupa međusobno isključuju, odnosno ne uzimaju u obzir karakteristike beskućnika koje nisu unutar njihova okvira. Za razliku od njih, ekološki model problemu beskućništva pristupa uzimajući u obzir oba tipa razloga pada u beskućništvo. S obzirom na to da je beskućništvo veoma kompleksna pojava, a među beskućnicima se mogu vidjeti različiti profili ljudi s različitim pričama o svom padu u beskućništvo, za pristupanje bilo kakvom istraživanju ovog problema, nužno je u obzir uzeti strukturalne, ali i individualne čimbenike.

Sada, imajući u vidu različite tipove uzroka koji vode u beskućništvo, sažeto će se iznijeti razlozi zbog kojih je važno pristupiti istraživanju beskućništva iz perspektive ekološkog modela. Gradovi se razlikuju ne samo svojom veličinom, već i drugim karakteristikama kao što su: deindustrijalizacija, zaposlenost, gentrifikcija, priuštivost stanovanja. Sve te navedene karakteristike prethodno su identificirana strukturalna obilježja relevantna za beskućništvo. S obzirom na to da te karakteristike čine gradove i okolnosti u kojima ljudi žive drugačijima i putovi u beskućništvo u različitim gradovima se razlikuju. Osim toga, priča svakog beskućnika, bez obzira na to gdje živi, razlikuje se jer na put u beskućništvo utječu i individualni razlozi. Zbog toga će se, u empirijskom dijelu ovog rada, istraživanju beskućništva pristupiti iz perspektive ekološkog modela, odnosno, uzet će se u obzir strukturalni i individualni razlozi pada u beskućništvo. I Višnja Pavlović ističe kako moramo uzeti u obzir da su beskućnici veoma heterogena socijalna kategorija s veoma različitim individualnim problemima. Zbog toga je teško očekivati da sustav socijalne skrbi ima primjerena rješenja za sve njih (Pavlović, 2013: 89 - 96). Istraživanje mogućih razlika među beskućnicima s obzirom na grad u kojemu žive, važno je kako bi se, ako razlike postoje, pridonijelo osmišljavanju drugačijih strategija pristupanja beskućnicima ovisno o mjestu boravka.

3. Beskućništvo u Hrvatskoj

Beskućnici u Hrvatskoj najčešće su registrirani u različitim socijalnim ustanovama čije usluge koriste. No, postoje i one osobe bez adekvatnog smještaja koje ne koriste nikakve usluge pomoći u socijalnim ustanovama kao što su prihvatilišta, prenoćišta, pučke kuhinje i sl. I jedni i drugi spominju se na više mjesta u zakonskoj regulativi. U ovom radu predstaviti će se sva mjesta u zakonskoj regulativi gdje se spominje fenomen beskućništva kao i dosadašnja istraživanja o ovoj temi u Hrvatskoj.

3.1. Pregled zakonske regulative

U *Ustavu Republike Hrvatske* ništa konkretno nije rečeno o pravima na stanovanje, ali izdvajamo odredbe koje bi se u širem smislu mogle odnositi na dužnosti društva prema beskućnicima. Prema *Ustavu Republike Hrvatske* svatko ima pravo na zdrav život (NN 05/14, članak 70.). „Država osigurava uvjete za zdrav okoliš (NN 05/14, članak 70.). „Svatko je dužan, u sklopu svojih ovlasti i djelatnosti, osobitu skrb posvećivati zaštiti zdravlja ljudi, prirode i ljudskog okoliša“ (NN 05-714, članak 70.).

Olja Družić Ljubotina ističe kako beskućnici nisu bili kategorija u sustavu socijalne skrbi sve do donošenja novog *Zakona o socijalnoj skrbi* 2011. godine (2012.: 19). Danas se situacija promijenila te se beskućnici spominju na više mjesta u ovom zakonu, kao jedna od posebnih kategorija vrijedna izdvajanja i posebne pozornosti. Ti dijelovi *Zakona* izdvojeni su u ovome radu. Uz prethodno navedenu definiciju, beskućnici se u *Zakonu o socijalnoj skrbi* navode i kao korisnici socijalne skrbi (NN 152/14, članak 21.). Oni nemaju pravo na zajamčenu minimalnu naknadu ako su korisnici usluge smještaja ili organiziranog stanovanja, osim onih koji su smješteni u prenoćištu (NN 152/14, članak 29.). „Privremeni smještaj u kriznim situacijama priznaje se nekim društvenim skupinama među kojima su i beskućnici, a može trajati i do godinu dana“ (NN 152/14, članak 89.). „Veliki gradovi i gradovi sjedišta županija dužni su, sukladno financijskim mogućnostima osigurati građanima na svojem području mogućnost ovakvog privremenog smještaja. Osim toga, dužni su im omogućiti i druge oblike materijalnih pomoći i potpora kao što je prehrana u pučkim kuhinjama, zbrinjavanje osoba koje imaju minimalnu naknadu u socijalne stanove, subvencije u plaćanju pojedinih socijalnih i drugih usluga sukladno sa svojim općim aktima te poticati rad

udruga i volonterski rad u socijalnoj skrbi i razvijati druge oblike socijalne skrbi na svojem području“ (NN 152/14, članak 122.). Ako nisu u mogućnosti osigurati sve navedeno, u financiranju navedenih pomoći i usluga će sudjelovati i jedinice područne (regionalne) samouprave u skladu sa svojim financijskim mogućnostima (NN 152/14, članak 122.). „Radi sprječavanja, ublažavanja i otklanjanja uzroka socijalnog isključivanja beskućnika, pružatelj usluga privremenog smještaja, centar za socijalnu skrb i jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave obavezni su surađivati i zajednički planirati aktivnosti za osiguranje njihova ponovnog uključivanja u život zajednice“ (NN 152/14, članak 89.). Dostupnost skrbi o kojoj se govori u Zakonu te izgled života beskućnika vidljivi su u dosad provedenim istraživanjima u Hrvatskoj.

3.2. Pregled dosadašnjih istraživanja fenomena beskućništva u Hrvatskoj

Olja Družić Ljubotina u svome tekstu ističe kako beskućništvo u Republici Hrvatskoj nije oduvijek bilo zastupljeno kao socijalni problem. (2012: 15-28). Osim toga, tek od 2011. godine kategorija beskućnika postoji u *Zakonu o socijalnoj skrbi* (Mlinar, 2013.: 5- 73). Zbog toga nije čudno kako se ovim problemom znanost još nije toliko bavila. U nastavku će se prikazati postojeća istraživanja fenomena beskućništva u Republici Hrvatskoj.

Grad Zagreb je u sklopu Ureda za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom proveo dva istraživanja o beskućnicima u gradu Zagrebu (2002. i 2008). Na području grada Zagreba 2002. godine provedeno je deskriptivno istraživanje o beskućništvu. Tim su istraživanjem dobiveni podaci o broju i osnovnim obilježjima beskućnika u Gradu Zagrebu. Na području Grada tada je evidentirano 350 beskućnika. Istraživanje je pokazalo kako je obrazovni status beskućnika nešto ispod stupnja obrazovanja prosječne populacije grada Zagreba. Najveći broj ispitanika nikad nije bio zaposlen, neznatno manje je onih koji su bili zaposleni, ali su dobili otkaz, a ostali ispitanici povremeno rade (prijavljeno ili neprijavljeno) ili su sami napustili posao. Mali broj ispitanika ne pripada nijednoj kategoriji rada. Više od pola ispitanika navelo je zlorabu alkohola ili prisutnost kakvog mentalnog oboljenja. Mali dio ispitanika počinio je kakvo kazneno djelo. Velik dio ispitanika smatra da je sklonost skitnji i besposličarenju karakteristična za socijalno isključene kategorije u društvu, time i beskućnike. Što se najpoželjnijeg tipa pomoći tiče, ispitanici su se u najvećem broju

opredijelili za dodjelu stana, zatim za zaposlenje. Ostatak ispitanika odabralo je smještaj u ustanovu socijalne skrbi kao najpoželjniji tip pomoći ili novac kao najpoželjniji tip pomoći, a samo 1% njih se izjasnio kako im nije potrebna pomoć (Galić i Pavlina, 2012.). U Zagrebu je 2008. godine provedeno još jedno istraživanje kojemu je cilj bio istražiti uvjete života beskućnika u prenoćištima. U istraživanju se koristio anketni upitnik koji su ispunjavali korisnici prihvatilišta. Rezultati su pokazali su da većinu korisnika usluga prihvatilišta čine žene što je proizašlo iz prigodnog uzorka korištenoog u ovome istraživanju. Zadovoljstvo uslugama u prenoćištu ispitivano zasebno je za svako od prenoćišta koje je sudjelovalo u istraživanju. U istraživanju su sudjelovala i 22 djelatnika prenoćišta koji su se izjašnjavali o tipovima pomoći beskućnicima koje smatraju nužnima. Djelatnici, osim smještaja i prehrane, navode i osobnu higijenu te neke druge usluge (akcije izvan kuće, ostvarivanje socijalnih prava, psihosocijalna pomoć itd.) (Galić i Pavlina, 2012.). Tijekom iste godine kada je provedeno i gore opisano istraživanje, Grad Zagreb je proveo istraživanje o zdravstvenom stanju korisnika koje je pokazalo da više od pola ispitanika konzumira alkohol, neki i svakodnevno, a većinom svi su pušači. Mali broj ispitanika navodi psihička oboljenja, a većina ispitanika navodi fizičke tegobe poput problema sa želucem, gušteračom i sl. (Galić i Pavlina, 2012.). U 2006-oj godini, Organizacija Ujedinjenih naroda provela je analizu „Neumreženi“ na osnovi standardne metodologije europskog sustava za mjerenje kvalitete života. Ovo istraživanje ističemo jer su jedna od socijalno isključenih društvenih skupina zastupljena u raspravama fokus grupa beskućnici. Rasprave fokus grupa pokazale su kako se za objašnjavanje uzroka beskućništva nikako u obzir ne mogu uzeti samo individualne karakteristike beskućnika poput mentalnih oboljenja, teških obiteljskih situacija, ovisnosti i sl. Ključni strukturalnim uzrokom beskućništva je visoka stopa nezaposlenosti, a spominje se i nemogućnost reintegracije u društvo nakon boravka u zatvoru (UNDP, 2006.). Tim znanstvenika na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar provodi istraživanje 2009. godine. Ono nije nastojalo potpuno rasvijetliti i objasniti profil hrvatskih beskućnika, već samo povećati razumijevanje ovog problema. Provedeno je u 7 hrvatskih gradova – Zagrebu, Varaždinu, Karlovcu, Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu, a usredotočeno na načine na koje žene i muškarci doživljavaju beskućništvo. U njemu su korištene etnografske metode (promatranje uz sudjelovanje i polustrukturirani intervjui) te analiza sadržaja medijskih reprezentacija beskućništva. Većina beskućnika ovog istraživanja nije svojim izborom „pala u beskućništvo“ kako je to često percipirano u javnosti, a razlozi njihova „pada“ često su potaknuti društvenim

procesima. Velik broj ispitanika doživio je višestruke i dugoročne poteškoće tijekom života, odnosno, nije ih neki izolirani događaj doveo do beskućništva. Neki od putova u beskućništvo su: nasilje i trauma u djetinjstvu, nezaposlenost, financijski problemi, loše zdravstveno stanje, zatvor, životni izbor itd. Na beskućništvo često utječe i nezaposlenost koja onemogućuje posjedovanje kapitala potrebnog za stambeno zbrinjavanje (Šikić – Mićanović, 2012.).

Kada bismo saželi, sva dosadašnja istraživanja govore kako pad u beskućništvo nije jednostavan. Odnosno, više događaja i poteškoća tijekom života uzrokuje konačni pad u beskućništvo. Od tih su događaja samo neki su individualne prirode poput mentalnih oboljenja, ovisnosti, počinjenja kaznenih djela nakon kojih je uslijedio boravak u zatvoru ili teških obiteljskih situacija. Na beskućništvo često utječu i nezaposlenost, financijski problemi poput nemogućnosti otplate kredita i sl. I u recentnom izvještaju o ključnim trendovima u području beskućništva koji donosi CERANEO (Centar za razvoj neprofitnih organizacija) u sklopu projekta *Evaluacija skrbi o beskućnicima i razvoj inovativnih programa prevencije i smanjenje rizika nastanka beskućništva* ističe se kako beskućnici u Hrvatskoj nisu više samci kojima su alkoholiziranje i skitnja način života i odabir, već su to većinom mlađe, radno sposobne osobe koje su pale u beskućništvo zbog nemogućnosti osiguravanja primjerenih uvjeta život (CERANEO, 2015.). Odnosno, uzroci njihova pada u beskućništvo ne ovise uvijek o njihovim individualnim osobinama. Zbog toga je iznimno važna uporaba ekološkog modela u pristupu svim istraživanjima beskućništva jer naglašava uzajamnost djelovanja individualnih i strukturalnih razloga za pad u beskućništvo.

4. Razlike u fenomenu beskućništva ovisno o stupnju urbaniziranosti

Čaldarović donosi Parkovu definiciju grada koja glasi: „Grad je, i stanje svijesti i duha, ali istodobno i geografska, ekološka jedinica, koncentracija ljudi, ali i prirodno boravište civiliziranog čovjeka“ (Čaldarović, 1985: 92.). Iz ove definicije jasno je kako se gradovi međusobno ne razlikuju samo po broju i koncentraciji stanovnika, već i po njihovoj stanju duha te vrijednostima i stavovima. U empirijskom dijelu rada želimo istražiti je li život beskućnika drugačiji s obzirom na to u kojem gradu borave. Jesu li njihove vrijednosti i stavovi drugačiji zbog okoline u kojoj su proveli život, te uvjetuju li ta okolina ponašanje drugih ljudi prema njima? Referirajući se na

Durkheima, možemo istaknuti dvije vrste solidarnosti, mehaničku i organsku. Sa sve većom podjelom rada, mijenja se i društvena solidarnost koja od mehaničke ide ka organskoj. U mehaničkoj solidarnosti, specifičnoj za društva s manje razvijenom podjelom rada, ljudi se drže kolektivnih uvjerenja i pravila ponašanja u svim situacijama, no u organskoj solidarnosti to nije tako. Dvije vrste solidarnosti nalazimo i u gradovima različitih veličina. Mehanička solidarnost specifična je za manje regionalne centre, dok je organska solidarnost specifična za veće gradove, pa tako i glavni grad. Ove dvije vrste solidarnosti vidljive su u tipovima odnosa među ljudima te njihovim svakodnevnim interakcijama. Ovisno o veličini grada, mijenja se i njegova urbaniziranost. Sve veća urbaniziranost kojeg grada vodi ka sve većem razvoju njegove infrastrukture koja pak pridonosi većem naseljavanju zbog dostupnosti različitih sadržaja. I tako nastaje sve veći jaz između Zagreba – glavnog grada koji sve razvijenijom infrastrukturom privlači novo stanovništvo i tako sve više raste te ostalih gradova u Hrvatskoj. S obzirom na to da veliki dio stanovništva Hrvatske živi u Zagrebu zbog njegove infrastrukture i mogućnosti koje pruža, pretpostavljamo da i beskućnici tamo gravitiraju iz istih razloga.

Urbano beskućništvo, kako i sam naziv kaže, beskućništvo je koje se pojavljuje u urbanim područjima, tj. gradovima. Gafur navodi dva tipa beskućništva koja možemo pronaći u urbanom području, Bangladešu. To su: *extreme homelessness*, izrazito vidljivi beskućnici jer borave i spavaju na mjestima koja nisu namijenjena za život ljudi (kolodvori, parkovi, trgovi i sl.) Osim njih, postoji i *passive homelessness*, beskućnici koji imaju krov nad glavom (npr. život u prihvatilištu), ali ipak pate od nedostatka privatnosti, gubitka identiteta i ostalih pogodnosti koje nudi adekvatno sklonište. (Ghafur prema Levinson 2004: 28) Smatramo da ova dva načina života možemo pronaći i u Republici Hrvatskoj, njenim urbanim područjima pa tako i u Zagrebu te Osijeku. No, s obzirom na manju razinu solidarnosti u većim gradovima, pretpostavljamo da će se *extreme homelessness* češće pojavljivati u Zagrebu, a *passive homelessness* u Osijeku.

4.1. Usporedba Osijeka i Zagreba

Osječko-baranjska županija i Grad Zagreb jedinice su područne (regionalne) samouprave. Prema gustoći naseljenosti, Osječko-baranjska županija je treća u Hrvatskoj, a na prvome je mjestu Grad Zagreb. Razlog usporedbi Osijeka i Zagreba u dostupnosti skrbi za beskućnike te mogućim razlikama u njihovu načinu života je i status Zagreba u odnosu na Osijek. Naime, sa svojih 790. 017 stanovnika, Zagreb je glavni grad Hrvatske, metropola. Osijek, s druge strane, ima 108. 048 stanovnika i središte je Osječko-baranjske županije, no zbog centralizacije u Hrvatskoj, on nije značajan politički, ekonomski ili kulturni centar na razini države. Prema Vrsek (2009.), cijene stanova u Zagrebu najviše su, odnosno priuštivost stanovanja ovdje je najmanja što je također jedna od razlika između Zagreba i Osijeka gdje su stanovi znatno jeftiniji. Osim toga, između Osijeka i Zagreba javlja se velika razlika u broju zaposlenih osoba. Za 2013. godinu, prema popisu stanovništva iz 2011. bilo je 21, 68% nezaposlenih u Osijeku, te gotovo pola manje, odnosno 12, 74% u Zagrebu. Osim toga u dijelovima oko Zagreba, relativna nezaposlenost nije bila veća od 25%, dok u okolici Osijeka ona ni u jednom slučaju nije bila manja od 25%. Osim nezaposlenosti i cijene stanova, jedan od uzroka beskućništva koji se pojavljuje je i deindustrijalizacija, odnosno smanjenje udijela industrije u cjelokupnom gospodarstvu. Ona se pojavljuje i u Osijeku te također rezultira smanjenjem broja radnih mjesta na tržištu. U skladu sa *Zakonom o regionalnom razvoju Republike Hrvatske* (NN 147/14), Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije provodi postupak ocjenjivanja jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave u Republici Hrvatskoj prema indeksu razvijenosti. Ovaj se postupak ocjenjivanja vrši svakih pet godina, a pri izračunu u obzir se uzimaju: stopa nezaposlenosti, dohodak po stanovniku, proračunski prihodi jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku, opće kretanje stanovništva, stopa obrazovanosti. Za 2013. godinu uvrđeno je da je indeks razvijenosti Grada Zagreba 125% prosječnog indeksa razvijenosti u Republici Hrvatskoj, a indeks razvijenosti Osječko-baranjske županije 75% je prosječnog indeksa razvijenosti u Republici Hrvatskoj.

4.2. Usporedba Osijeka i Zagreba u pogledu dostupne institucionalne skrbi

Kao što je već spomenuto, prema *Zakonu o socijalnoj skrbi*: „Veliki gradovi i gradovi sjedišta županija dužni su, sukladno financijskim mogućnostima, poticati i osigurati građanima na svojem području druge oblike materijalnih pomoći i potpora kao što je prehrana u pučkim kuhinjama, privremeni smještaj beskućnika u prihvatilište ili prenoćište, zbrinjavanje osoba koje imaju minimalnu naknadu u socijalne stanove, subvencije u plaćanju pojedinih socijalnih i drugih usluga sukladno sa svojim općim aktima i ovome Zakonu, poticati rad udruga i volonterski rad u socijalnoj skrbi te razvijati druge oblike socijalne skrbi na svojem području“ (NN 152/14, članak 122.). Kako je Osijek središte Osječko – baranjske županije, tamo postoje institucije za pomoć beskućnicima, no infrastruktura općenito pa tako i ona namijenjena beskućnicima, nije razvijena kao u Zagrebu.

Tablica 1. Prikaz dostupne institucionalne skrbi u Osijeku i Zagrebu

Županija	Grad	Ime ustanove
Grad Zagreb	Zagreb	a) Prenoište u nadležnosti Gradskog Crvenog križa – Kosnica bb b) Prenoište Caritasa Zagrebačke nadbiskupije – dislocirana smještajna jedinica Rakitje c) Samostan „Misionarke ljubavi“ Sestre Majke Terezije d) Pučka kuhinja Caritasa župe sv. Antuna Padovanskoga e) Pučka kuhinja župe sv. Josipa f) Pučka kuhinja Misionarki ljubavi – Sestara Majke Terezije g) Franjevačka pučka kuhinja na Kaptolu h) Pučka kuhinja Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga i) Dobri dom Grada Zagreba ² j) Udruga RCCG Dom Nade – Dnevni boravak za beskućnike
Osječko-baranjska	Osijek	a) Centar za prihvata beskućnika (Dom sv. Vinka Paulskog) b) skloništa Grada Osijeka ³

² U Gradu Zagrebu u okviru ustanove „Dobri dom Grada Zagreba“ postoje četiri pučke kuhinje na sljedećim lokacijama: Branimirova 35, Cerska 3, Alfirevićeva 6 i u okviru „Prenoišta u nadležnosti Gradskog Crvenog križa“ u Kosnici.

³ Dom mjesnog odbora „J.J. Strossmayer“ postao je prihvatilištem za beskućnike od 30. Prosinca 2014. do 9. siječnja 2015. što se, u slučaju potrebe, ponovno planira.

-
- c) Centar za pružanje usluga u zajednici „JA kao i TI“
 - d) Pučka kuhinja Hrvatskog Crvenog križa – Gradskog društva Crvenog križa Osijek,
 - e) Pučka kuhinja - Caritas
-

Prema popisu ustanova za pomoć beskućnicima u Zagrebu i Osijeku, jasno je vidljivo kako je taj popis za Zagreb veći, ali i raznovrsniji. Zbog toga, pretpostavlja se, život beskućnika Zagreba i Osijeka nije jednak usprkos tome što jedni i drugi žive u urbanim sredinama, središtima županija.

5. Istraživanje beskućnika u Osijeku i Zagrebu

5.1. Metodologija

U sklopu ovog diplomskog rada provedeno je istraživanje o profilima beskućnika u Zagrebu i Osijeku kojemu je uzorak bio kvotni, a provedeno je 19 polustrukturiranih intervjua s beskućnicima uz podjednaku zastupljenost sudionika iz Osijeka i Zagreba. Sudionika iz Osijeka bilo je 8 i provedeni su u ožujku 2016. god. , a onih iz Zagreba bilo je 11. Intervjui u Zagrebu su provedeni u travnju, svibnju i lipnju 2016. god., ovisno o dostupnosti sudionika u istraživanju. Svi intervjui su snimani, a potom transkribirani. Sudionici istraživanja nisu bili ograničeni vremenom, odnosno, duljina intervjua ovisila je isključivo o njima. Najduži intervju trajao je 120 min, a najkraći 10 min. Prosječno trajanje intervjua je 75 min. U većini slučajeva pristup beskućnicima realiziran je u suradnji s organizacijama za skrb i podršku. Za obradu podataka dobivenih intervjuiima korištena je tematska analiza (Miles et al., 2014.). U prezentaciji rezultata iznijet će se i usporedba ispitanika iz Zagreba i Osijeka po svim pitanjima. Radi transparentnosti korištenih kategorija te njihove utemeljenosti u intervjuiima, uz svaku temu priložene su tablice s brojem sudionika. Za potrebe ovog istraživanja, do uzorka sudionika došlo se preko voditelja socijalnih ustanova koje beskućnici koriste. U Osijeku su intervjui provedeni u Domu sv.Vinka Paulskog, prenoćištu/prihvatilištu kojim upravlja Caritas Đakovačko-osječke nadbiskupije gdje je je provedeno 8 intervjua. Dom sv. Vinka⁴ ustanova je za beskućnike koje u zimskom razdoblju funkcionira kao prihvatilište, odnosno osigurava beskućnicima cjelodnevni smještaj i prehranu. Tijekom drugog dijela godine⁵ funkcionira kao prenoćište, beskućnici moraju napustiti Dom sv. Vinka tijekom dana. U tom periodu na ulici su od 8:00 do 18:00. U Zagrebu, intervjui su provedeni na trima lokacijama, prihvatilištu (5), dnevnom boravku za beskućnike te u pučkoj kuhinji. Prihvatilište za beskućnike u Kosnici ustanova je Hrvatskog Crvenog križa otvorena krajem 12. mjeseca 2010. godine. Neki sudionici u Kosnicu došli su iz prenoćišta kojim je također upravljalo Gradsko društvo Crvenog križa Zagreb.⁶ Tamo je provedeno pet intervjua. Druga lokacija, gdje su provedena tri intervjua, je Dnevni boravak za beskućnike u Prečkom gdje beskućnici mogu boraviti četiri sata tijekom dana, od podnedjeljka do petka. Tamo

⁴ Prenoćište/prihvatilište

⁵ nakon Uskrsa

⁶ Razlika je u cjelodnevnom boravku koji je u Kosnici omogućen, za razliku od prenoćišta u kojemu je boravak bio omogućen samo tijekom noći.

su štíćenicima omogućeni i: internetska veza, punjenje mobitela te pranje rublja. Spomenuta ustanova postoji u sklopu „Udruge Dom Nade“. Jedan intervju proveden je u Pučkoj kuhinji Družbe sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskog u Gundulićevoj ulici, a dva intervju provedena su izvan socijalnih ustanova namijenjenih beskućnicima.⁷

Pitanja iz intervju podijeljena su u nekoliko kategorija. To su:

1. Sociodemografske karakteristike
2. Život prije beskućništva
3. Razlozi pada u beskućništvo
4. Život tijekom beskućništva

⁷ Do dvojice ispitanika, istraživačica je došla preko Mile Mrvalja – bivšeg beskućnika.

5.2. Rezultati

5.2.1. Sociodemografske karakteristike

Sociodemografske karakteristike obuhvaćaju pitanja o dobi, spolu i obrazovanju. U Tablici 1. sažeto su prikazane sociodemografske karakteristike intervjuiranih beskućnika te je prikazana podjela Zagreb - Osijek. Intervjuirane su tri žene te šesnaest muškaraca, odnosno devetnaest sudionika. Od toga je petnaest sudionika u istraživanju starijih od 45 godina, dok su četiri intervjuirane osobe mlađe od 45 godina. Najstariji sudionik ima 70 godina, a najmlađi sudionik ima 22 godine. Prema tome, prosječna dob sudionika je 60, 2 (raspon 22 – 70). Samo 2 ih je završilo samo osnovnu školu dok ih je 9 završilo srednju školu. Višu ili visoku školu završila su samo 3 sudionika, a njih 5 je započelo, ali nije završilo školovanje. Od 19 sudionika, njih 18 se izjasnilo o bračnom stanju i od njih, 7 ih navodi da su samci⁸, a njih 11 da su razvedeni ili udovci. Od tih 11 ispitanika koji navode da su razvedeni ili udovci, njih 10 je razvedeno, a 1 ispitanik se nije izjasnio je li udovac ili razveden. Šest ispitanika izjasnilo se da nema djece, dok njih 13 ima jedno ili više djece.

Tablica 1. Sociodemografske karakteristike

		n = broj sudionika	Zagreb n = broj sudionika	Osijek n = broj sudionika
Spol	M	16	9	7
	Ž	3	2	1
Dob	45 i mlađi	4	1	3
	46 i stariji	15	10	5
Stupanj obrazovanja	OŠ	2	1	1
	SSS	9	5	4
	VSS	3	1	2
	Nezavršeno školovanje	5	4	1
Bračni status	U braku	0	0	0
	Razveden ili udovac	12 ⁹	8	4
	Samac	7	3	4

⁸ Samci su oni sudionici koji nikada u životu nisu bili u braku.

⁹ Jedna ispitanica se nije izjasnila o bračnom stanju, je li bila u braku ili ne te je li sada razvedena ili udovica pa nije navedena u podacima o bračnom statusu.

5.2.2. Život prije beskućništva

Sljedeća tri pitanja tiču se života sudionika prije beskućništva. To su pitanja o njihovoj zaposlenju tijekom života, obliku stanovanja te boravku kod prijatelja ili obitelji nakon pada u beskućništvo, a prije dolaska u prihvatilište, prenoćište ili na ulicu. Razlike između odgovora sudionika iz Zagreba u odnosu na one iz Osijeka prikazane su u Tablici 2.

Tablica 2. Život prije beskućništva

	Zagreb, n = broj sudionika	Osijek, n = broj sudionika
Zaposlenje tijekom života	Isti poslodavac, ista vrsta posla: 0	Isti poslodavac, ista vrsta posla: 1
	Promjena poslodavca, ista vrsta posla: 2	Promjena poslodavca, ista vrsta posla: 2
	Promjena poslodavca, promjena vrste posla: 8	Promjena poslodavca, promjena vrste posla: 4
	Nejasno: 1	Nejasno: 1
Oblik stanovanja prije beskućništva	Podstanarstvo: 4	Podstanarstvo: 0
	Podstanarstvo i kredit: 1	Podstanarstvo i kredit: 0
	Podstanarstvo i drugi oblici stanovanja (suživot s nekim u njegovoj nekretnini i sl.): 1	Podstanarstvo i drugi oblici stanovanja (suživot s nekim u njegovoj nekretnini i sl.): 3
	Kredit i drugi oblici stanovanja (suživot s nekim u njegovoj nekretnini i sl.): 0	Kredit i drugi oblici stanovanja (suživot s nekim u njegovoj nekretnini i sl.): 1
	Drugi oblici stanovanja (suživot s nekim u njegovoj nekretnini i sl.): 2	Drugi oblici stanovanja (suživot s nekim u njegovoj nekretnini i sl.): 3
	Nejasan odgovor: 3	Nejasan odgovor: 1
Boravak kod prijatelja/obitelji nakon pada u beskućništvo	Da: 2	Da: 2
	Ne: 9	Ne: 6

Zaposlenje tijekom života (prije pada u beskućništvo)

Više od polovice sudionika navodi kako su se tijekom života bavili raznim vrstama poslova. Većina ih navodi kako nisu bježali od posla i da su radili što god je trebalo bez obzira na stupanj i vrstu obrazovanja.

Bio i zidar i vodoinstalater, i svašta nešto. I trgovac, vozač, dostavljač. Nisam bježao od posla.(Giovanni)

Pa svašta. Sve što je trebalo raditi. (Gogi)

Dva sudionika nisu mijenjala poslodavca ni vrstu posla koju su obavljali. Jedan od tih ispitanika je i najmlađi ispitanik pa to nije čudno. Naime, on ima 22 godine i radio je samo na jednom radnom mjestu.

Imao sam radna iskustva, na moru jedno 6 mjeseci. (Superman)

Drugi sudionik koji nije mijenjao poslodavca i vrstu posla koju je obavljao navodi kako je cijeli život radio u struci, kao inženjer strojarstva. Neki sudionici navode kako su mijenjali poslodavca, ali ne i vrstu posla koju su obavljali. Edo navodi kako se *bavio prodajom* u raznim granama, 7 kaže kako je radio u raznim ustanovama, ali uvijek u administrativnim poslovima, a XXL koji je stekao višu stručnu spremu navodi kako je u struci radio u raznim dijelovima Hrvatske i inozemstva. Sudionica koja je završila samo osnovnu školu, zbog niskog stupnja obrazovanja, nije ni mogla konkurirati za velik broj različitih mjesta na tržištu rada što se i u literaturi spominje kao jedan od čimbenika koji pripomaže padu u beskućništvo. Malen broj sudionika nejasno je odgovorio na pitanje o zaposlenju tijekom života. Sudionik koji je naveo kako je uvijek radio u inozemstvu kao inženjer strojarstva, nije se izjasnio je li radio za istog poslodavca dok drugi sudionik spominje kako je registrirao obrt nakon što je tvrtka u kojoj je radio otišla u stečaj, ali ne izjašnjava se o vrsti posla kojom se bavio.

Oblik stanovanja tijekom života (prije pada u beskućništvo)

Gotovo polovina sudionika navodi život u podstanarstvu prije pada u beskućništvo. Većina sudionika mijenjala je adrese podstanarstva što dokazuje težinu ovog načina stanovanja, boravka na jednome mjestu. Manji broj sudionika navodi podizanje kredita koji pridonosi njihovom padu u beskućništvo. Jedan sudionik spominje kako se odrekao mjesta za stanovanje, vratio državni stan u kojemu je živio kako bi mogao otplatiti kredit, a drugi ističe kako je kredit podigao u vrijeme kada je imao dobar posao i sigurnu plaću koji su jamčili da će ga moći otplaćivati.

Da bi saznao da kad ja umrem, bilo to u udomiteljstvu ili ne, sav teret pada na moju djecu. Zamislite te silne kamate, oba kredita. Tako da sam ja to napustio. A državi sam vratio taj svoj stan. (Koso)

Ja sam digao kredit. Radio sam u firmi s četiri privatnika. Plaća izvrsna, posao, nema šta. (Johnny)

Sudionici ne navode namjenu kredita, a osim života u podstanarstvu i života u državnim stanovima, navode i suvlasništva s drugim osobama, život u nekretnini čiji nisu bili vlasnici te život u ustanovi gdje su bili zaposleni.

Neko vrijeme smo živjeli mama, brat i ja. Mama nas se odrekla. Udala se za drugog čovjeka i... otad... taj nas čovjek nije volio. Nismo imali di bit. (Superman)

Onda sam tu kod jedne kolegice na Kaptol došla. Tu u sjemenište. Di su bili ovi mladi svećenici. Onda smo gore, ovaj, prale suđe i to. Kuhale. (Martina)

Nekoliko sudionika nejasno je odgovorilo na ovo pitanje te nije bilo moguće svrstati ih u neku od kategorija. Jedan od tih sudionika tijekom intervjua spominje i kredit koji je otplaćivao s ocem za nekretninu koja je pripala njegovoj pomajci, te život u inozemstvu gdje je i radio, no veoma konfuzno odgovara na pitanja pa ni na ovo pitanje nije jasno odgovorio te stoga nije svrstan ni u jednu od kategorija.

Boravak kod prijatelja/obitelji nakon pada u beskućništvo

Manji broj sudionika navodi kako je nakon pada u beskućništvo boravili kod prijatelja/obitelji. Od toga, neki su prije dolaska u prenoćište, promijenili su više adresa, odnosno boravili su kod raznih prijatelja, članova obitelji.

Ja sam u nekih dvadesetak, petnaestak dana jako puno promijenio okolina, prijatelja, mjesta što jako puno utječe na psihu. Od prijatelja do prijateljice, prespavao sam kod brata dva dana, kod sestre sam bio par mjeseci. (Koso)

Mislim, živio sam godinu dana kod jednog prijatelja. Pa sam bio u vezi s jednom ženom par godina. (Drago)

Ostali nisu mijenjali adrese na kojima su boravili nakon pada u beskućništvo. Sudionica iz Osijeka navodi kako je, prije dolaska u Dom sv. Vinka besplatno stanovala kod jedne poznanice, a sudionik iz Zagreba navodi kako je nekoliko godina živio kod brata u Zagorju, no s obzirom na to da je prijavljen u Zagrebu, a ne Zagorju, socijalna služba smjestila ga je u Kosnicu.

Uočljivo je kako je većina sudionika po potrebi mijenjala poslove tijekom života bez obzira na vrstu obrazovanja. Manji broj ispitanika naveo je kako je, usprkos mijenjanju poslova tijekom života, uvijek radio nešto za što se školovao. Od toga, neki sudionici imaju višu stručnu spremu iz čega se može zaključiti kako stupanj obrazovanja utječe na pronalazak posla i potrebu za mijenjanjem vrste posla koju netko obavlja tijekom život. Oni s većim stupnjem obrazovanja lakše su pronašli posao u struci te nisu mijenjali vrstu posla koju su obavljali, već samo poslodavce. Prema odgovoru na ovo pitanje nema vidljive razlike među sudionicima iz Zagreba u odnosu na one iz Osijeka. Gotovo polovina sudionika navodi neko vrijeme provedeno u podstanarstvu, a samo jedan od sudionika ističe kako je to podstanarstvo uvijek bilo na jednoj adresi što govori u prilog činjenici kako podstanari češće mijenjaju lokacije u skladu s mjestom zaposlenja. Nitko od ispitanika koji navode podizanje kredita ne navodi namjenu tog kredita, no iz razgovora o mjestu stanovanja, može se zaključiti da se nije radilo o stambenim kreditima iz čega je vidljivo kako je podstanarstvo puno češći oblik života u nesigurnim financijskim uvjetima od podizanja kredita i kupnje stana. Ni u odgovoru na ovo pitanje nema razlike između Zagreba i Osijeka.

Iako bi se moglo očekivati kako će boravak kod prijatelja i obitelji, kao oblik stanovanja nakon pada u beskućništvo, biti češći u Osijeku, nego u Zagrebu zbog čvršćih obiteljskih odnosa u manjim gradovima, jednak broj sudionika iz Zagreba i Osijeka potvrđuje ovaj tip stanovanja nakon pada u beskućništvo.

5.2.3. Razlozi pada u beskućništvo

Razlozi pada u beskućništvo pretežno su individualni u Osijeku, te strukturalni u Zagrebu. Kod svih sudionika može se uočiti kako nijedan uzrok pada u beskućništvo nije jedinstven, već njih nekoliko pridonosi padu u beskućništvo. Prema tome, podjela je napravljena prema tome koji uzrok prevladava u pojedinom padu u beskućništvo. U Tablici 3. prikazana je podjela sudionika iz Osijeka i Zagreba s obzirom na tip uzroka pada u beskućništvo.

Tablica 3. Razlozi pada u beskućništvo

		Zagreb	Osijek
Razlozi pada u beskućništvo	Strukturalni	8	2
	Individualni	3	5
	Nejasno	0	1

Najčešći strukturalni uzrok pada u beskućništvo je nezaposlenost koja onemogućuje podmirivanje životnih troškova sudionika. Osim toga pojavljuju se i neriješeni sudski sporovi, a dva sudionika spominju i nemogućnost početka normalnog načia života nakon izlaska iz zatvora.

Međutim, kak ja nisam mogla naći posao, pa dobrih šest mjeseci nisam mogla...a kak ćeš plaćat više podstanarstvo, ne možeš... (B)

Među individualnim razlozima pada u beskućništvo pojavljuju se teški obiteljski problemi i zdravstveni problemi.

Kad je dobila bjanko račun, ona je napravila kaj ne bi zadnja... to kaj mi je napravila. To je vrhunac tragikomedije di sam ja glavni glumac i odgovorni i redatelj i financijer.

I onda je došlo na to da sam bio ovca izgubljena. Kaj si nisam smel dozvolit. Ali puko sam. Išao sam iz greške u grešku. A to je sve pasalo njoj i njenoj familiji. Tak su se dokopali stana. Prodali su gradilište, stan. (Zumba)

5.2.4. Život tijekom beskućništva

O životu sudionika tijekom beskućništva ustanovljeno je pet kategorija pitanja. Prva kategorija sadrži pitanja o diskriminaciji koju sudionici istraživanja osjećaju u svakodnevnim interakcijama, druga o njihovu zdravstvenom stanju, treća o njihovim problemima i potrebama, a četvrta kategorija tiče se njihovih svakodnevnih susreta te socijalnih veza koje su uspostavili prije pada u beskućništvo.

Tablica 4. Diskriminacija

		Zagreb	Osijek
Diskriminacija beskućnika ¹⁰	Diskriminacija na osobnoj razini	1 ¹¹	3 ¹²
	Diskriminacija na razini sustava	2	3
	Nema diskriminacije	1	1
	Drugo	7	1

Kategorija „diskriminacija na osobnoj razini“ obuhvaća situacije u kojima su beskućnici kao društvena skupina diskriminirani zbog predrasuda o njima. U toj kategoriji nalaze se četiri sudionika koja su se izjasnila o ovom tipu diskriminacije beskućnika. Navode da se čovjek sam diskriminira priznajući status beskućnika, a ljudi ih smatraju manje inteligentnima i manje vrijednima od drugih ljudi. Također, sve

¹⁰ Tijekom intervjua, neki sudionici govorili su o drugim oblicima diskriminacije, kao što je diskriminacija među beskućnicima ili diskriminacija prilikom zapošljavanja s obzirom na dob. To su dva (2) sudionika iz Zagreba te jedan (1) iz Osijeka.

¹¹ Jedan sudionik nije ništa rekao o diskriminaciji na osobnoj razini, ali se ona dogodila tijekom intervjua. Naime, sudionik se izravno obraćao konobaru, a on ga je očito ignorirao. Ne može se sa sigurnošću tvrditi da je to zato što se radilo o beskućniku.

¹² Jedan od sudionika nije se susreo s diskriminacijom zbog beskućništva, ali pretpostavlja da bi ona postojala kada bi nekom rekao da je beskućnik.

beskućnike smatraju alkoholičarima i problematičnim članovima društva, odnosno generaliziraju zbog čega sve beskućnike diskriminiraju.

Kad netko kaže da živi u domu za beskućnike, automatski se izolirao. (Zipe)

Zato što vas ljudi gledaju da ste vi glupavi. Mislim ako si beskućnik... A to nije istina. Mislim, mogu ja biti beskućnik, a mogu imati doktorsku diplomu. To se može svakom dogoditi. (Gogi)

Bahato gledaju prema nama ili nas možda gledaju ko štakore. Jer ti beskućnici su, kako ih oni nazivaju, alkoholičarima, onda prljavim ciganima. (Dado)

Jedan od sudionika nije se sam susreo s ovim tipom diskriminacije no navodi mogućnost takve situacije ako bi ljudi saznali da je beskućnik. Polovina sudionika navodi primjere diskriminacije beskućnika na razini sustava. Radi se o situacijama u kojima se beskućnici susreću s problemima sa sustavom zbog situacije u kojoj se nalaze.

Onda vas manje firme plate jer si misle da će biti dosta - više je neg šta sad ima, beskućnik je. (Drago)

Teško je poso nać kao beskućnik. Zato što se uvijek mora gledati da se kaže adresa i di živiš, a neki poslodavci znaju adresu i onda to odmah gledaju – aha, beskućnik. (Gogi)

Ako se beskućniku nešto dogodi : „A , on je bio beskućnik, šta da radim. Jedan manje. Doći će drugi.“ To je razmišljanje u glavama naših rukovodećih. A to nije lijepo razmišljanje. Ako postoji. (...) Vi svaki dan sjednete u park i netko vas gleda. To je jako ružno. Tko je taj? Ljudi se pitaju. Ljudi pričaju po gradu. Žale nas. Pazi, oni ne mogu. Nemoćni su. Vas promatra policija i dok se ne sazna tko je. To nije lijepo. Ispadamo kao klošari na ulici. (Koso)

O drugačijim tipovima diskriminacije govori malen broj sudionika. Oni govore o: diskriminaciji beskućnika koji žive na ulici u odnosu na one smještene u ustanovama, diskriminaciji zbog starosti (prilikom zapošljavanja) te diskriminaciji beskućnika prilikom doniranja odjeće i obuće. S obzirom na to da su beskućnici, donirane su im neupotrebljive stvari.

Ne daju mi neka moja prava na koja smatram da imam pravo. S tim da bih ta prava moga ostvarivati da nisam u ovom domu, odnosno da nisam u ovoj situaciji. Mi dobivamo, samo jednokratnu socijalnu pomoć koja nije u punom iznosu kao drugi ljudi u ovoj situaciji jer mi navodno imamo sve u domu. (7)

Ja sam par puta odbijen jer kad sam rekao koje sam godište, kao da sam rekao da imam AIDS. Po zakonu kod nas ja ne mogu u redovnu mirovinu još. Još 10 godina sam radno sposobna osoba. Al na papiru. Uživao to izgleda drugačije. (Drago)

Možemo dobiti robu u mjestu boravišta. Ali to nije čak ni za ovdje koristiti. Onda bolje da ne daju takve stvari. (XY)

Najmanji broj sudionika izričito navodi kako se nikada nisu susreli s diskriminacijom otkako su beskućnici, a ostali sudionici stavljeni su u kategoriju „drugo.“ Neki od njih navode kako ne doživljavaju diskriminaciju na osobnoj razini jer se nisu izjasnili kao beskućnici u svojoj okolini. Ostali sudionici nisu naveli s kakvim oblicima diskriminacije se susreću, a jedan sudionik nije jasno naveo smatra li svoja iskustva sa socijalnom skrbi diskriminacijom u pristupu i pomoći beskućnicima s obzirom na zdravstveno stanje.

O diskriminaciji češće govore sudionici istraživanja iz Osijeka, nego oni iz Zagreba. Neki ispitanici navode oblike diskriminacije s kojima se susreću, ali ne zbog statusa beskućnika, već starosti pri zapošljavanju. Jedan ispitanik ističe i činjenicu kako su beskućnici koji borave na ulici, prema terminologiji FEANTSE „oni bez krova“ (eng. *rooflessness*) u drugačijem položaju od „onih bez kuće“ (eng. *houslessness*), onih smještenih u prihvatilištu. Prema *Zakonu o socijalnoj skrbi*, beskućnici smješteni u neku od ustanova nemaju pravo na zajamčenu minimalnu naknadu s obzirom na to da smještaj i hranu dobivaju u prihvatilištu.

Tablica 5. Zdravstveno stanje

		Zagreb	Osijek
Zdravstveno stanje	Ima tegobe	7	6
	Nema tegobe	4	1
	Nije se izjasnio	0	1

Većina sudionika navodi kako ima zdravstvenih tegoba. Najčešća su psihička oboljenja poput PTSP-a. Malen broj sudionika navodi kako su se tijekom života liječili od alkoholizma. Osim psihičkih oboljenja, sudionici navode probleme s tlakom, povišenom masnoćom, probleme s vidom, šećerom te srčane i moždane udare. Samo jedna od njih naglašava kako njene zdravstvene tegobe počinju nakon dolaska u prenoćište, zbog sekiracije. Ostali sudionici nemaju zdravstvenih problema, a jedna sudionica nije odgovorila na ovo pitanje.

Gotovo jednak broj sudionika istraživanja iz Zagreba i Osijeka navodi kako ima zdravstvene probleme te među vrstama tih tegoba nema većih razlika. Samo jedna ispitanica, i to iz Zagreba, navodi kako je zdravstvene tegobe počela imati nakon pada u beskućništvo i dolaska u prenoćište. Smatra kako zdravstvene tegobe počinju zbog stresa koji doživljava u ovoj situaciji.

Tablica 6. Problemi i potrebe

		Zagreb	Osijek
Problemi i potrebe	Ima problema	9	7
	Nema problema	2	1
	Nije se izjasnio	0	0
	Nejasan odgovor	0	0

Većina sudionika navodi i kako se susreće s problemima tijekom beskućništva. Najviše njih navodi nedostatak financijskih sredstava kojima bi osigurali smještaj te nemogućnost zaposlenja. Malen broj sudionika izjasnio se kako nema problema i potreba.

Smještaj, posao. Ali, smještaj minimalni...i zaposlenje. Neki najmanji kutak trebam.(Giovanni)

Hmmm, da ti kažem... najveći problem su novci. I posao. Da ti imaš redovitu plaću, da možeš platiti stan, da možeš od nečega živjeti. (Nena)

I o problemima i potrebama u podjednakoj mjeri govore sudionici iz Zagreba i Osijeka, a najvećim potrebama u oba grada navode: posao, smještaj, financijska sredstva.

Tablica 7. Interakcije i socijalne veze

		Zagreb	Osijek
Kontakti s obitelji i prijateljima	Ima kontakte ¹³	8	6
	Nema kontakte	0	0
	Nejasan odgovor	3	2
Promjene u socijalnim vezama	Ima promjene nakon pada u beskućništvo	3	4
	Nema promjene nakon pada u beskućništvo	4	3
	Nije se izjasnio/la	4	1
Susreti nepoznatim ljudima	Pozitivna iskustva	2	3
	Negativna iskustva	5	0
	Nekad pozitivna, nekad negativna iskustva	0	2
	Nije se izjasnio/la	4	3
Odnos s drugim beskućnicima	Dobro	2	1
	Loše	4	3
	Ni dobro niti loše	3	3
	Nije se izjasnio/la	2	1

Kontakti s obitelji i prijateljima

Većina sudionika navodi kako održava kontakte s obitelji i prijateljima, a manji broj njih koji održavaju kontakte, ističu kako ne održavaju kontakte sa svima, već samo s nekim prijateljima i rođacima. Neki od njih s njima se viđaju rijetko i kažu da ih u tome sprječava što svatko ima svoj život i svoje probleme.

Vele, što ne dođeš. A ja sat i pol imam. A i nemamo više druženja intezivnih, svi trče za poslom, svojim problemima. (Giovanni)

¹³ U ovoj kategoriji svrstani su svi ispitanici koji su u kontaktu s nekime iz obitelji ili s nekime od prijatelja.

I drugi sudionici uzrok pronalaze u tome što svi imaju svoj život.

(...) ljudi se oženili, imaju obitelji. Tu i tamo se vidimo. (Bego)

Nijedan se sudionik nije izjasnio kako nema kontakte s obitelji i prijateljima, a manji broj njih nejasno je odgovorio na ovo pitanje. No, u nekim se slučajevima, iz ostalih dijelova intervjua može se zaključiti kako održavaju kontakte s prijateljima ili obitelji. Jedan od njih prepričava situaciju u kojoj je trebao popiti kavu s prijateljem, a drugi prepričava kako ga unuci zafrkavaju na temelju njegova izgleda. Samo Martina¹⁴ ni u kojem dijelu intervjua izravno ne govori ništa o kontaktima s prijateljima ili obitelji, ali u nekoliko navrata spominje neke ljude s kojima, pretpostavlja se, održava kontakte.

Promjene u socijalnim vezama

Više od polovine sudionika navodi kako se promjene u socijalnim vezama osjete nakon pada u beskućništvo. Oni te promjene objašnjavaju neimaštinom zbog koje se ljudi prestaju družiti s njima ili strahom da će od njih nešto tražiti te diskriminacijom zbog njihova statusa.

... dok imaš, dok radiš, možeš koga pozvati, svak te poštiva. I hoće s tobom, ali već dok vidi da nemaš, da bi možda i on tebi trebao pomoći, onda ti njemu već ne trebaš. (Martina)

Nas ljudi gledaju kao da smo mi glupavi. (Gogi)

Neki smatraju kako „pravi prijatelji ostaju prijatelji“, no socijalne veze beskućnika se mijenjaju jer svi imaju granicu tolerancije.

Prijatelj će vam pomoći, ali ako vam sustav ne pomaže, onda i taj prijatelj kraj vas postaje umoran. Svi imaju razumijevanja ako je to u nekom normalnom roku. Ali, ako se borite sa sustavom godinama... (Drago)

U nekim se slučajevima socijalne veze nisu promijenile u svim segmentima života. Jedan od sudionika smatra kako su se promijenili jedino poslovni odnosi jer otkako je beskućnik *isključen je iz poslovnih dešavanja.* (Edo)

¹⁴ Sudionica Martina tijekom cijelog intervjua veoma je zbunjena i na pitanja odgovara konfuzno. U jednom trenutku spominje sestru, ali nejasno je radi li se o njevoj vlastitoj sestri. Martina: „...Sve su joj uspjeli pokrasti. Dok je ona došla k meni u bolnicu, ona je tako sklonila stvari i eto.“

Manje od polovine sudionika ne primjećuje promjene u socijalnim vezama. Većinom navode kako su i dalje u dobrim odnosima s onim ljudima s kojima su bili u dobrim odnosima i prije beskućništva. Neki se sudionici nisu izravno izjasnili ima li promjene u njihovim socijalnim vezama nakon pada u beskućništvo. Oni moguće promjene objašnjavaju drugim razlozima, a ne beskućništvom, a jedan njih smatra kako se život prije beskućništva ni ne može uspoređivati s životom nakon beskućništva pa nema smisla govoriti o tome ima li promjena ili ne.

Susreti s nepoznatim ljudima

Manji broj sudionika doživljava pozitivne susrete s nepoznatim ljudima. Smatraju da je tako jer ljudi ne znaju u kojoj situaciji se nalaze, odnosno ne znaju da su beskućnici. Jedan od sudionika, koji se izjasnio kako ima pozitivna iskustva u susretima s nepoznatima jer nema probleme u komunikaciji, ističe kako je on iznimka jer većina beskućnika ima problema.

Zato što se slika o beskućnicima stvara na temelju onih najeksponiranijih. A to su oni koji su ovisnici, alkoholičari, klošari, takvi po opredjeljenju. (Zipe)

Jednak broj sudionika ima i ima negativan stav o susretima s nepoznatim ljudima, a takav stav pripisuju lošim iskustvima iz vremena prije beskućništva, sebičnosti ljudi, nedostatku vremena i posvećenosti u odnosima s drugim ljudima. Sudionici ističu i nepovjerenje prema nepoznatim ljudima.

Danas ni prijatelji nemaju vremena za vas (Drago).

Svi su u početku slatkorječivi, a na kraju... (XY)

Nitko u nikog nema povjerenja. Ono, ajde, idemo na kavu. Nemam vremena, žuri mi se. Jer, što ću ja sjedit s tobom ako nemam koristi? (M)

Dva sudionika navode kako nekad imaju pozitivna, a nekad negativna iskustva u susretima na ulici, a najveći broj sudionika nije se o tome izjasnio.

Odnos s drugim beskućnicima

Najmanji broj sudionika međusobne odnose beskućnika ocjenjuju dobrima i navode kako nikada nisu imali neugodna iskustva, a većina njih smatra da su odnosi beskućnika loši. Glavnim razlogom loših odnosa navode sebičnost ljudi i opterećenost problemima s novcem.

Kratko i jasno. Katastrofa. Zato što nitko ništa nema. Pod broj jedan. A nit se trsi da ima. E onda čim ja zaradim danas nekih 100, 150 kn... ko da nosim antenu ovako iznad sebe. Evo ih odmah. I to ode za sat vremena, nema ništa, opet ispočetka. Sad se više ne poznajemo jer nema para. (M)

A čuj, svatko je sebičan za sebe. Ha ha ha. Tako, samo meni,meni, a za drugoga slabo. (Martina)

Ja znam da je svima tu grozno. Zato jer smo svi u istoj situaciji. Nema nikakvih primanja. Ništa. Dobivaju svaka tri mjeseca ljudi po 300 kn. Zato neki tu lude i svašta bude. (Superman)

Neki se sudionici nisu izjasnili jesu li odnosi među beskućnicima dobri ili loši. Navode kako se većinom radi o razlikama u karakterima i osobnostima.

Pa ovisi...ko i u „normalnom životu“. I vi nekog prihvaćate ili ne. (7)

Odgovori malog broja sudionika su nejasni, te nije bilo moguće svrstati ih u jednu od ove tri kategorije. Ti sudionici govore o tome kako se oni nastoje odnositi prema drugim beskućnicima, a ne govore ništa o tome slažu li se s njima ili ne.

I u Zagrebu i Osijeku, većina sudionika ima kontakte s obitelji i prijateljima, ali neki od njih ne održavaju kontakte sa svim prijateljima i cijelom obitelji. Gotovo su podjednaki omjeri sudionika u Osijeku i Zagrebu koji osjećaju promjene u socijalnim vezama nakon što su pali u beskućništvo te onih koji takvu promjenu ne osjećaju. S obzirom na pretpostavku da u Osijeku koji je manji od Zagreba prevladava mehanička solidarnost, očekivali smo da će se sudionici u Osijeku više susretati s promjenama u socijalnim vezama nakon pada u beskućništvo zbog kolektivnih uvjerenja u njihovoj okolini koja se više usmjeravaju na individualne razloge čijeg pada u beskućništvo, a ne uzimaju u obzir činjenicu da se takvo što događa i zbog vanjskih čimbenika (strukturnih razloga) na koje pojedinci ne mogu utjecati te da se može dogoditi svakome. Četiri sudionika iz

Zagreba nisu se izjasnili o ovom pitanju zbog čega je nemoguće odrediti osjećaju li promjenu ili ne. Neki od njih govore o promjenama, ali smatraju da one nisu uvjetovanje njihovim padom u beskućništvo. Većinom sudionici iz Osijeka imaju pozitivna iskustva u susretu s nepoznatim ljudima ili svoja iskustva ne mogu okarakterizirati ni kao pozitivna ni negativna. Nitko od njih nema negativna iskustva u svakodnevnim susretima za razliku od sudionika iz Zagreba gdje gotovo polovina svjedoči o neugodnim iskustvima. To nije očekivano zbog pretpostavke da će u većim gradovima poput Zagreba ljudi osvrutati na to što se događa oko njih. Stoga bi i susreti koji se dogode trebali biti barem ni pozitivni ni negativni. No, većina sudionika iz Osijeka ističe kako ne govore javno i izravno o tome da borave u prihvatilištu za beskućnike, svojom odjećom to ne odaju, pa smatramo da zbog toga nikad ne doživljavaju neugodne susrete na ulici. Neki od sudionika iz Zagreba ne koriste nikakvu ustanovu za beskućnike što uvelike utječe na njihovu higijenu izgled zbog čega su i susreti na ulici katkad negativni. Najveći broj sudionika iz Zagreba i Osijeka svjedoči o negativnim odnosima među samim beskućnicima ili smatraju da ti odnosi nisu ni negativni ni pozitivni. Smatraju da su oni netrepeljivi zbog nezadovoljnosti i problemima u vlastitom životu koje utječu na interakcije s drugim beskućnicima.

Pitanja o prebivalištu i o socijalnoj pomoći objedinjena su u jednu tablicu zbog svoje uzročno-posljedične veze. Naime, da bi tko god mogao ostvariti svoja prava kao beskućnik, pa tako i socijalnu pomoć, mora posjedovati osobnu iskaznicu. A da bi mogao posjedovati osobnu iskaznicu, mora imati prijavljeno prebivalište.

Tablica 8. Prebivalište i socijalna pomoć

		Zagreb	Osijek	
Prebivalište	Da			
	„Staro prebivalište“	3	6	
	„Novo prebivalište“	2	1	
	Nejasno	3	0	
	Prebivalište u ustanovi	0	1	
	Ne	2	0	
Nije se izjasnio/la		1	0	
Socijalna pomoć	Redovita	0	1	
	Povremena	4	8 ¹⁵	
	Ne prima	6	0	
	Nije se izjasnio/la		1	0

Sveukupno šesnaest sudionika, odnosno većina sudionika istraživanja ima prijavljeno prebivalište. Kategorija „staro prebivalište“ odnosi se na sudionike koji imaju staru osobnu iskaznicu na kojoj im je prebivalište na nekoj od adresa gdje su tijekom života živjeli kojih ima najviše. Manji broj njih navodi kako imaju novu osobnu iskaznicu s prebivalištima na kojima nikada tijekom života nisu živjeli i oni se nalaze u kategoriji „novo prebivalište“. Nekima su to omogućili članovi obitelji ili bliski prijatelji, a nekima nepoznati ljudi u zamjenu za novac.

To su mi dobri prijatelji sredili. (...) I glumio sam u jednom filmu. Tamo sam upoznao jednu osobu koja mi je riješila prebivalište i tako. (Drago)

¹⁵ Svi ispitanici iz Osijeka šticećnici su Doma sv. Vinka i tako ostvaruju povremenu socijalnu pomoć.

I vidjela ja jednog dečka kojeg sam pitala ima li stan. Ukrali su mi sve dokumente. Kaže on da će me prijaviti za 200 kn. (Nena)

Neki su sudionici stavljeni u kategoriju „nejasno“ jer u intevjuima nije bilo moguće detektirati radi li se o nekoj od adresa na kojoj su sudionici živjeli ili ih je netko naknadno prijavio kako bi imali prebivalište. Jedan od tih sudionika prodaje časopis o beskućnicima „Fajter“¹⁶. Samo jedan sudionik prebivalište ima prijavljeno u ustanovi gdje boravi te je u kategoriji „prebivalište u ustanovi“. Mali broj sudionika izjasnio se kako nigdje nije prijavljen.

Mislio sam sad to kad sam došao u Zagreb. Moram novu osobnu. Moram prebacit doktora. Mora me netko prijavit. Boravak. Da steknem makar socijalu dok ne radim. (Dado)

Nenam. Ja sam uopće izbrisan iz registra građana Hrvatske. Ja ne postojim. (M)

Odgovori na pitanje o primanju socijalne pomoći podijeljeni su u nekoliko kategorija. U kategoriji „redovita pomoć“ jedan je sudionik koji je naveo da svakog mjeseca prima socijalnu pomoć temeljem prava na naknadu troškova liječenja, radi kronične bolesti, a u kategoriji „povremena pomoć“ većina je sudionika. Tamo su svi su sudionici iz Doma sv. Vinka u Osijeku jer svi oni dobivaju povremenu novčanu pomoć.

Mi dobijemo svaka tri mjeseca. Oni to zovu u centru za socijalnu skrb , zovu kao jednokratna koja nije u punom iznosu kao i drugi ljudi koji su u ovoj situaciji. (T)

Osim njih, dobivanje povremene socijalne pomoći navode i neki sudionici iz Zageba. Važno je napomenuti kako su sva oni smješteni u Kosnici - Prihvatilištu za beskućnike. S obzirom na to da u Kosnici imaju osiguran cjelodnevni boravak i prehranu, štićenici u Kosnici nemaju pravo na ostvarivanje redovite socijalne pomoći.¹⁷ U kategoriji „ne prima pomoć“ manje je od polovine sudionika koji navode različite razloge zbog kojih ne primaju socijalnu pomoć. Neki od njih ne žele primati socijalnu pomoć, a neki ju ne mogu ostvariti iz različitih razloga. Jedna sudionica navodi kako ju ne bi mogla ostvariti

¹⁶ Časopis „Fajter“ pokrenula je Humanitarna udruga Fajter, a prodaju ga isključivo beskućnici. Zaradom od prodaje časopisa sudionik si uspijeva si platiti sobicu, no nije naveo je li adresa na kojoj je ta sobica jednaka onoj na njegovoj osobnoj iskaznici, tj. je li tamo prijavio prebivalište.

¹⁷ Jedna sudionica štićenica je u ustanovi Crvenog križa za beskućnike prije preseljenja te ustanove u Veliku Kosnicu. Prije preseljenja, radilo se o prenoćištu gdje nije bio omogućen cjelodnevni boravak. „Tamo sam opet mala normalnu, redovitu socijalu. Kupovala sam si što sam htjela. Mogla sam si sama skuhat i sve.“ (Nena)

zbog toga što je cijeli radni vijek radila te ima pravo na mirovinu, a sudionici koji nemaju riješeno prebivalište, ne mogu ostvariti ni pravo na socijalnu pomoć jer nisu prijavljeni.

Svi sudionici istraživanja iz Osijeka te njih osam iz Zagreba imaju prijavljeno prebivalište. Za razliku od njih, dva sudionika iz Zagreba nemaju prijavljeno prebivalište, a jedan se nije se o tome izjasnio. Svi sudionici iz Osijeka štíćenici su Doma sv. Vinka koji samo u jednom dijelu godine funkcionira kao prihvatilište (osigurava cjelodnevni boravak) te stoga imaju pravo na povremenu socijalnu pomoć.¹⁸ Samo jedan od njih ima pravo na redovitu socijalnu pomoć zbog lijekova koje koristi. U Zagrebu nitko ne prima redovitu socijalnu pomoć, a manji broj njih prima povremenu socijalnu pomoć. S obzirom na to da su svi sudionici iz Osijeka štíćenici jedne ustanove te je primanje socijalne pomoći kod svih riješeno jednako, ne može se zaključiti je li primanje socijalne pomoći drugačije riješeno u Zagrebu u odnosu na Osijek, odnosno primaju li beskućnici u Zagrebu više ili manje socijalne pomoći u odnosu na Osijek.

¹⁸ S obzirom da se radi o smještaju u prihvatilištu (cjelodnevni boravak i prehrana), štíćenici nemaju pravo na redovitu socijalnu pomoć.

Ova kategorija pitanja tiče se smještaja u ustanovama za beskućnike te viđenja dostupnosti različitih oblika pomoći za beskućnike.

Tablica 9. Institucionaliziranost

		Zagreb	Osijek
Korištenje ustanove ¹⁹	socijalne		
	Prihvatilište	5	0
	Prenoćište	3	0
	Pučka kuhinja	3	0
	Dnevni boravak za beskućnike ²⁰	3	0
	Prihvatilište/prenoćište ²¹	0	8
Duljina smještaja u prenoćištu ili prihvatilištu	Duljina smještaja jednaka je duljini beskućništva	4 ²²	5 ²³
	Duljina smještaja kraća je od duljine beskućništva	1	3
	Nije se izjasnio/la	3	0
Viđenje dostupnosti socijalne pomoći	Dobro	3	1
	Loše	2	5
	Nije se izjasnio/la	6	2

¹⁹ Neki sudionici iz Zagreba koriste više tipova ustanova i zbog toga su ubrojani u više kategorija.

²⁰ Ovakav tip ustanove postoji samo u Zagrebu.

²¹ Ovakav tip ustanove postoji samo u Osijeku.

²² Ukupan broj sudionika iz Zagreba koji borave u prenoćištu/prihvatilištu je 8.

²³ Ukupan broj isudionika iz Osijeka koji borave u prenoćištu/prihvatilištu je 8.

Korištenje socijalne ustanove

Svi sudionici iz Osijeka, njih osam, koriste usluge prenoćišta/prihvatišta. U Zagrebu sudionici koriste usluge: prihvatilišta, prenoćišta²⁴, pučkih kuhinja, a neki dolaze i u Dnevni boravak za beskućnike.

Duljina smještaja u prenoćištu ili prihvatilištu

Iz podataka o korištenju socijalnih ustanova – prihvatilišta i prenoćišta, vidljivo je da u Zagrebu nisu svi sudionici smješteni u neku od socijalnih ustanova. Neki sudionici iz Zagreba smješteni su u prenoćište ili prihvatilište dok su neki na ulici. Suprotno tome, svi sudionici iz Osijeka smješteni u Dom sv. Vinka što potvrđuje pretpostavku da se *extreme homelessness*²⁵ češće pojavljuje u većim gradovima, metropolama, a *passive homelessness*²⁶ u onim manjim. Nijedan od sudionika koji koristi usluge prenoćišta u Zagrebu nije se izjasnio koliko dugo tamo boravi, no jedan opisuje mogućnost duljine boravka u tom prenoćištu.

Imaju i svoj jedan papir di piše da ne moš tu ostat doživotno, nego ok si ne riješiš stameno pitanje, posao. E tu su oni dosta fleksibilni. (Drago)

Ta je fleksibilnost vidljiva i iz njegovog opisa vremena koje je proveo kao beskućnik. On je, naime, tijekom tri mjeseca radio u Sesvetama te je u tom periodu otišao iz Jukićeve i unajmio stan. Sudionici smješteni u Kosnici, odmah nakon pada u beskućništvo dolaze u Prihvatilište za beskućnike u Kosnici. Dvoje od njih navodi kako u Kosnicu dolaze s prijašnje adrese gdje se nalazila ova ustanova (Grgura Ninskog), a jedan od njih odmah nakon pada u beskućništvo, dolazi u Kosnicu. Polovina sudionika iz Osijeka od samog početka beskućništva smještena je u Domu sv. Vinka. Jedan od njih je nakon perioda provedenog u Domu sv. Vinka otišao u udomiteljstvo te se potom vratio u Dom sv. Vinka. Manje od polovine sudionika se nije izjasnilo o tome koliko dugo borave u Domu sv. Vinka. Neki od njih navode kako su mijenjali socijalne

²⁴ S obzirom na to da prenoćište omogućuje samo boravak tijekom noći, pretpostavlja se da ovi sudionici koriste usluge pučkih kuhinja tijekom dana iako nisu to izričito naveli.

²⁵ izrazito vidljivi beskućnici koji borave i spavaju na mjestima koja nisu namijenjena za život ljudi (kolodvori, parkovi, trgovi i sl.)

²⁶ Beskućnici koji imaju krov nad glavom, borave u prenoćištima ili prihvatilištima.

ustanove i oblike socijalne skrbi²⁷ prije nego su došli u Dom sv. Vinka ili su živjeli kod prijatelja, a jedan sudionik ističe kako u Dom sv. Vinka dolazi nakon što se prijavio u Osječko-baranjskoj županiji.

Videnje dostupnosti pomoći

Manji broj sudionika istraživanja smatra kako je dostupnost oblika pomoći beskućnicima dobra, odnosno kako imaju dovoljno načina da uspiju preživjeti. Svi ti sudionici su iz Zagreba. Jedan od njih smatra da je dostupnost pomoći za beskućnike dobra isključivo zbog toga što boravi u Zagrebu gdje su mogućnosti za ostvarenje pomoći beskućnicima veće. To potvrđuje i činjenica da nitko od sudionika iz Osijeka nije naveo zadovoljnost dostupnim oblicima pomoći. Samo jedan sudionik iz Osijeka izjavio je da je pomoć donekle dostupna.

Pa dvojkom bih ocijenio. Prolazno. (Superman)

Više od polovine sudionika smatra kako pomoć beskućnicima nije dostupna. Ističu kako nema puno oblika pomoći beskućnicima barem koliko oni znaju, a i one oblike koji postoje, teško ostvaruju. Osim toga, svaka udruga ili inicijativa za pomoć beskućnicima koja se pojavi, ne traje dugo.

Pa ne znam. Tu i tamo se nešto pojavi, ali to je sve kratkoga daha. (M)

Kao što je već navedeno, svi sudionici iz Osijeka štićenici su u Domu sv. Vinka koji u jednom dijelu godine funkcionira kao prenoćište, a u jednom dijelu godine kao prihvatilište jer osigurava cjelodnevni boravak. Osim ovakve vrste boravka, u Osijeku nema slične ustanove za zbrinjavanje beskućnike. Postoji i pučka kuhinja koja im omogućuje prehranu tijekom dana. S druge strane, sudionici istraživanja iz Zagreba nisu svi smješteni u istu ustanovu. Neki koriste usluge prihvatilišta, a neki usluge prenoćišta. Osim takvih ustanova, koriste i pučke kuhinje, ali i Dnevni boravak za beskućnike, ustanovu u kojoj mogu boraviti tijekom dana, koristiti se kupaonicom, internetom i sl.

Gotovo je jednak broj sudionika iz Zagreba i Osijeka je onih koji su od samog početka beskućništva smješteni u ustanovu poput prihvatilišta ili prenoćišta. Samo jedan od sudionika iz Zagreba neko vrijeme proveo je na ulici prije dolaska u ustanovu dok su tri

²⁷ Neki sudionici živjeli su u udomiteljstvu ili Domu za odrasle osobe u Nuštru.

sudionika iz Osijeka neko vrijeme beskućništva provela izvan ustanove u kojoj se sada nalaze. No, to nije bilo na ulici, već u drugom obliku skrbi (udomiteljstvu) ili kod prijatelja, rodbine. Iz podataka koji su dobiveni u ovim intervjuima moglo bi se zaključiti da je smještaj beskućnika u Osijeku uređeniji zbog čega oni ne moraju provoditi vrijeme na ulici prije smještaja u prihvatilište. No, s obzirom na to da su svi intervjuirani sudionici štićenici Doma sv. Vinka te okolnosti u kojima su dva sudionika boravila kod poznanika nakon pada u beskućništvo, što nije u domeni socijalne skrbi, ne može se utvrditi da je to zasigurno tako. Upravo zbog toga, začudan je rezultat o viđenju dostupnosti socijalne pomoći. Naime, većina ispitanika iz Osijeka, smatra kako je dostupnost socijalne pomoći loša, dok u Zagrebu, iako većinom neizjašnjeni, to smatraju samo dva sudionika. Pretpostavljamo da su sudionici iz Osijeka nezadovoljni nemogućnošću ostvarenja redovite novčane pomoći i što poistovjećuju s dostupnosti socijalne pomoći uopće.

Iduća pitanja odnose se na mišljenje o socijalnoj skrbi.

Tablica 10. Mišljenje o socijalnoj skrbi

	Zagreb	Osijek
Pozitivan stav	4	1
Negativan stav	2	3
Mišljenje o socijalnoj skrbi Ni pozitivan ni negativan stav	4	1
Nejasan odgovor	0	2
Stav uvjetovan tuđim iskustvima ²⁸	1	1

Sudionici su podijeljeni u nekoliko kategorija s obzirom na to kako su odgovorili na pitanje o svom stavu o socijalnoj skrbi. U svakoj kategoriji podjednak je broj sudionika. Prva kategorija je „pozitivan stav o socijalnoj skrbi“. Jedan sudionika u toj kategoriji nema vlastitih iskustava sa socijalnom skrbi jer nikada nije pokušavao ostvariti svoja prava, no smatra kako bi ta iskustva bila pozitivna te je stoga uvršten u ovu kategoriju.

Iako, da sam ovdje rekao jednu riječ, vjerojatno bi socijalna radnica dala sve od sebe da se sve to pokrene. (Edo)

Sudionici ističu nezadovoljnost odnosom socijalnih radnika prema beskućnicima te cjelokupnim rješenjem za beskućnike u socijalnoj skrbi.

Ne doživljavaju nas. Mene nitko nije pitao želim li biti beskućnik, ali ona je odlučila biti socijalna radnica. Nije ju nitko tjerao. Svi su nervozni. (...) Kad vam zalupe jedno 10 puta vrata, pa vas odbiju, počnete gubiti samopouzdanje. I pitate se jel greška u vama ili sistemu. (Drago)

Sudionici iz kategorije „ni pozitivan ni negativan stav“ navode i dobre i loše strane ili nemaju iskustva sa socijalnom skrbi zbog čega nemaju stav prema tome.

²⁸ Neki ispitanici stav o socijalnoj skrbi ne temelje na vlastitim iskustvima i susretima sa socijalnom skrbi.

Dva sudionika smještena su u kategoriju „nejasan odgovor“. Jedan od tih sudionika iskazuje svoje nezadovoljstvo, ali nepovezano i neizravno te stoga ne možemo tvrditi da se radi o negativnom stavu prema socijalnoj skrbi.

Centar kad odbijete udomiteljsku obitelj. Kad ste liječeni od alkoholizma. I kad hitna dolazi po vas. Popijete tableta, iz očajja. (Bego)

Sudionica smještena u ovu kategoriju ne izriče svoj stav prema socijalnoj skrbi općenito, već prvenstveno prema smještaju u Osijeku, koji naspram onog u Zagrebu nije dovoljan. Posljednju kategoriju čine sudionici čiji je stav prema socijalnoj skrbi uvjetovan tuđim iskustvima. Oni nemaju vlastitih iskustava sa socijalnom skrbi, no njihov negativni stav o socijalnoj skrbi je temelji se na iskustvima drugih ljudi koje poznaju.

Pa ja sa socijalnom skrbi nisam imao puno kontakata. Ali čujem loša iskustva. Što ja sada ne mogu reći. Ali vjerujem da socijalna skrb može puno više napraviti za čovjeka. (...) Ja znam da socijalni radnici znaju čak sortirati svoje klijente, štíćenike. Birati – ti imaš pravo, ti nemaš. (Koso)

Veći broj sudionika iz Osijeka ima negativan stav o socijalnoj skrbi i pomoći beskućnicima, dok u Zagrebu većina sudionika nema ni pozitivan ni negativan stav, odnosno doživjeli su i pozitivne i negativne situacije pa se nisu opredijelili ni u jednom smjeru. Neki ispitanici koji nemaju iskustva sa socijalnom skrbi, nemaju ni mišljenje o funkcioniranju socijalne skrbi.

Zaposlenje tijekom beskućništva

Posljednja tablica tiče se njihovog trenutnog zaposlenja te radnih odnosa nakon pada u beskućništvo.

Tablica 11. Zaposlenje tijekom beskućništva

		Zagreb	Osijek
Zaposlenje tijekom beskućništva	Da	6	0
	Ne	3	7
	Volontiranje	0	1
	Nešto drugo ²⁹	2	0

Manje od polovine sudionika navodi da radi tijekom svog beskućništva. Jedan od njih je čak, zbog tog zaposlenja, na neko vrijeme izašao iz beskućništva i sam si plaćao smještaj, a jedan trenutno nije na ulici niti ima potrebu za smještajem u nekoj od ustanova za beskućnike. On prodajom časopisa „Fajter“ zarađuje dovoljno da si plati smještaj u jednoj sobi. Jedan od tih šest sudionika navodi kako je pokrenuo posao s jednim drugim beskućnikom vezan uz izvođenje manjih građevinskih radova ,a preostala tri sudionika navode kako skupljaju boce koje poslije prodaju kako bi zaradili nešto novca. Veći broj sudionika navodi kako trenutno nemaju zaposlenje. Od toga najviše njih smješteno je u Domu sv. Vinka u Osijeku. Jedan sudionik iz Osijeka navodi kako volontira u nekoliko udruga, a jedan od sudionika iz Zagreba navodi kako je godinama volontirao u pučkoj kuhinji³⁰. Neki sudionici smješteni su u kategoriju „drugo“. Jedan od njih trenutno pohađa tečaj prekvalifikacije za njegovatelja, a drugi navodi kako je pronašao komadić zemlje na kojemu uzgaja povrće, no ne govori ništa o njegovoj namjeni.

U pitanjima o radu tijekom beskućništva, vidi se velika razlika između sudionika iz Osijeka naspram onih iz Zagreba. Naime, nitko iz Osijeka ne radi otkako je pao u beskućništvo, a samo jedan sudionik volontira dok radi čak šest sudionika iz Zagreba.

²⁹ Obuhvaća aktivnosti koje ne donose prihode.

³⁰ Ispitanik ne navodi točan period u kojemu je volontirao, ali s obzirom na to da navodi kako je posljednjih 20 godina beskućnik, a volontirao je sve do posljednjeg infarkta koji je doživio prije nekoliko godina pretpostavlja se da je volontirao u tom periodu.

Kao što smo već istaknuli, Zagreb, metropola, glavni grad Hrvatske nudi veći broj mogućnosti za beskućnike, kako u obliku pomoći tako i u drugim stvarima pa i mogućnostima za rad. Osim skupljanja boca, rada na crno ili kakvog hobija koji ne donosi zaradu, jedan od sudionika čak pohađa tečaj prekvalifikacije.

6. Rasprava

U istraživanju sudjelovalo je jedanaest beskućnika iz Zagreba te njih osam iz Osijeka. Usporedba sudionika iz Zagreba i Osijeka temelji se na analizi pitanja iz intervjua. Ona su podijeljena u nekoliko kategorija o njihovu životu prije beskućništva, padu u beskućništvo te životu nakon pada u beskućništvo.

Prvi set pitanja odnosi se na njihov život prije beskućništva, a prvo pitanje na njihovo zaposlenje tijekom života. Ono je pokazalo da je većina sudionika mijenjala poslodavce i/ili vrstu posla koju su obavljali tijekom života. Od tih sudionika neki su cijeli život radili ono za što su se obrazovali, dok su neki mijenjali vrstu posla koju su obavljali. Nema značajnije razlike u zaposlenjima između sudionika u Osijeku te onih u Zagrebu. Može se zaključiti kako na promjenu vrste posla kojom se bave utječe vrsta obrazovanja ispitanika. Naime, svi sudionici koji nisu mijenjali vrstu posla kojom su se bavili, radili su posao za koji su se i obrazovali. Osim toga, vidljiv je koncept *tekuće modernosti* o kojoj govori Bauman u kojoj je nužna fleksibilnost za opstanak u modernom društvu. U ovom slučaju radi se o fleksibilnosti na tržištu rada, mogućnosti promjene vrste posla kako bi pronašli zaposlenje. Drugo pitanje odnosi se na način života prije pada u beskućništvo. Više od polovine sudionika navodi život u podstanarstvu, a od toga većina njih je iz Zagreba. I od sudionika iz Osijeka koji su živjeli u podstanarstvu, jedna je sudionica dio podstanarstva provela u Zagrebu. Iz toga se može zaključiti kako, glavni grad Hrvatske, Zagreb više nalikuje razvijenijim, većim gradovima u kojima se podstanarstvo javlja kao češći oblik stanovanja. Gotovo svi sudionici koji su živjeli u podstanarstvu mijenjali su adresu stanovanja što govori u prilog tome da je podstanarstvo teško održivo na jednom mjestu. Odnosno, ovakav tip života zahtjeva mobilnost koju možemo povezati s Baumanovim konceptom *turista*. Mijenjajući adrese stanovanja, podstanari ne ostvaruju socijalne veze, već idu od jednog mjesta na drugo stvarajući nova poznanstva. Manji broj sudionika prije pada u beskućništvo boravio je kod obitelji i prijatelja. Jednak je broj takvih sudionika u Osijeku i Zagrebu. Iz toga se

može zaključiti kako, barem u uzorku sudionika u ovome istraživanju, nema razlike u pružanju podrške i pomoći poznanicima/članovima obitelji prilikom pada u beskućništvo s obzirom na veličinu grada u kojoj se dogodi pad u beskućništvo.

Vidljivo je kako u podjednakoj mjeri individualni i strukturalni razlozi dovode do beskućništva. Osim toga, u detaljnijoj analizi svakog od intervjua, pokazano je kako nijedan beskućnik pad u beskućništvo nije doživio preko noći te je na to utjecalo više razloga. Dakle, strukturalni čimbenici poput stanja u državi i na tržištu radu pospješuju ranjivost ljudi, a individualni razlozi dodatno omogućuju njihov pad u beskućništvo. Kao što je već istaknuto, isto zaključuje i Zoran Šućur za socijalnu isključenost. Ona neće ovisiti samo o individualnim karakteristikama isključenih, već i o modelima države u kojoj žive te njene politike (Šućur, 2004). S obzirom na to da su beskućnici socijalno isključena skupina u društvu, ovo istraživanje je samo potvrdilo ovu tezu.

O diskriminaciji govori više od polovine sudionika. Neki od njih govore o svakodnevnim iskustvima s diskriminacijom na osobnoj razini kao što je diskriminacija od strane njihovih sugrađana, dok neki govore o diskriminaciji od strane sustava, odnosno o diskriminaciji s kojom se svi beskućnici susreću. I o jednom i drugom tipu diskriminacije više se izjasnilo sudionika iz Osijeka dok se o oba tipa diskriminacije izjasnio manji broj sudionika iz Zagreba. Veći broj sudionika iz Zagreba nije se izjasnilo ni o kakvoj diskriminaciji, a neki kažu kako nema diskriminacije među beskućnicima ni na osobnoj ni na razini sustava. S obzirom na veliki broj sudionika iz Zagreba koji se nije izjasnilo, ne može se zaključiti susreću li se ispitanici iz Zagreba doista manje s diskriminacijom od onih iz Osijeka.

Većina sudionika ima zdravstvene tegobe, ali samo jedna sudionica ističe da njene zdravstvene tegobe počinju nakon pada u beskućništvo dok ostali spominju kako zdravstvene tegobe imaju cijeli život. I u Zagrebu i Osijeku, većina intervjuiranih ima zdravstvene tegobe te u tome nema razlike. Kao i zdravstvene tegobe, većina sudionika navodi kako se u beskućništvu susreće s raznim potrebama i problemima. Probleme navodi i opisuje većina sudionika iz Zagreba, te većina njih iz Osijeka. Manji broj sudionika navodi kako se ne susreću ni sa kakvim problemima. Ni u ovome nema razlike između Zagreba i Osijeka.

Nitko od sudionika nije naveo kako ne kontaktira ni sa kim od prijatelja ili članova obitelji. Odgovor nekih sudionika bio je nejasan, a neki nisu ništa rekli o kontaktima s

obitelji i prijateljima. Većina sudionika iz Osijeka i Zagreba kontaktira s nekim članovima obitelji ili prijateljima, dakle nema razlike između Osijeka i Zagreba u stupnju kontakta beskućnika s članovima obitelji ili prijateljima. Usprkos održavanju kontakata, gotovo polovina sudionika kaže kako osjeća promjene u odnosima s poznanicima i prijateljima nakon pada u beskućništvo. Podjednak broj njih je iz Osijeka te onih iz Zagreba. Gotovo jednak je omjer i onih koji ne osjećaju promjene u socijalnim vezama nakon pada u beskućništvo. Neki sudionici iz Zagreba nisu odgovorili na ovo pitanje ima li razlike u socijalnim vezama beskućnika u Zagrebu i Osijeku prije i poslije pada u beskućništvo.

Podjednak broj sudionika u Zagrebu i Osijeku ima pozitivna iskustva u susretu s nepoznatim ljudima. Nekoliko sudionika iz Zagreba navodi negativna iskustva u svakodnevnim susretima. Za razliku od njih, nijedan sudionik iz Osijeka ne navodi samo negativna iskustva, ali neki navode i pozitivna i negativna iskustva. Pretpostavlja se kako je veći broj negativnih iskustava u Zagrebu zbog toga što se na nekim sudionicima iz Zagreba na prvi pogled može vidjeti da su beskućnici dok se na sudionicima istraživanja iz Osijeka ne može vidjeti ništa drugačije te se ne može znati da su beskućnici ako to sami ne kažu. Sudionici iz Zagreba u većoj mjeri imaju problema s alkoholom, žive na javnim mjestima i sl. što u ljudima izaziva nelagodu zbog čega ih više diskriminiraju. Manji broj sudionika iz Zagreba i Osijeka navodi kako su odnosi među beskućnicima dobri, dok se svi ostali slažu kako su odnosi među njima loši ili se o tome nisu izjasnili. Može se zaključiti kako su odnosi beskućnika u Zagrebu i Osijeku podjednaki.

Ostatak pitanja u intervjuima odnosi se na život sudionika tijekom beskućništva. Sudionici iz Osijeka svi su iz Doma sv. Vinka te s obzirom na svoj boravak tamo, svi primaju povremenu socijalnu pomoć. Jedan od njih, zbog lijekova koje koristi, prima redovitu socijalnu pomoć. Svi oni imaju prijavljeno prebivalište, većinom na nekoj od adresa gdje su tijekom života živjeli. Većina sudionika iz Zagreba navodi kako ima prebivalište. Manji broj njih navodi kako prima povremenu socijalnu pomoć, dok većina ne prima nikakvu socijalnu pomoć. S obzirom na to da je Osijek značajno manji grad od Zagreba, a svi sudionici s kojima su provedeni intervjui borave u Domu sv. Vinka, nalaze se u sličnijim životnim okolnostima nego oni iz Zagreba koji nisu svi štićenici jedne ustanove. Pretpostavlja se da zato i svi sudionici iz Osijeka imaju prijavljeno prebivalište za razliku od onih iz Zagreba. Osim toga, gotovo svi sudionici iz

Osijeka, beskućnici su u prosjeku tek nekoliko godina zbog čega im osobna iskaznica i dalje vrijedi, a prebivalište su prijavili prije pada u beskućništvo. Za razliku od njih, neki beskućnici iz Zagreba, bez doma su i više od deset godina zbog čega nemaju važeću osobnu iskaznicu. Svi štíćenici smješteni u Domu sv. Vinka ostvaruju povremenu socijalnu pomoć³¹ pa tako svi sudinici istraživanja iz Osijeka imaju socijalnu pomoć za razliku od sudionika iz Zagreba s kojima smo razgovarali u više različitih ustanova koje pružaju pomoć beskućnicima.

S obzirom na to da Dom sv. Vinka samo u jednom dijelu godine omogućuje cjelodnevni boravak i prehranu, sudionicima prehrana nije osigurana tijekom cijele godine, no oni se nisu izjasnili koriste li usluge pučke kuhinje za beskućnike u tom drugom dijelu godine. Sudionici iz Zagreba koriste usluge pučke kuhinje, prenoćišta, prihvatilišta, te Dnevnog boravka za beskućnike prema čemu je jasno vidljivo raznovrsnije postojanje ustanova koje pružaju pomoć beskućnicima u Zagrebu u odnosu na Osijek što se može objasniti veličinom Zagreba, ali i njegovom razvijenijom infrastrukturom, pa tako i infrastrukturom za beskućnike. Osim toga, istraživanje je pokazalo kako se može, barem na temelju ovog uzorka ustvrditi postojanje *extreme homelessness* (beskućnika koji borave na ulici i drugim mjestima nenamijenjenima životu ljudi) u Zagrebu, dok se u Osijeku pojavljuje *passive homelessness*, odnosno, beskućnici, iako bez vlastite nekretnine i mogućnosti plaćanja smještaja, ne borave na ulici, već u ustanovi namijenjenoj smještaju beskućnika.

Većina sudionika iz Zagreba navela je da boravi u prenoćištu ili prihvatilištu, a svi sudionici iz Osijeka smješteni su u Domu sv. Vinka. U Zagrebu je polovina sudionika smještena u prenoćište ili prihvatilište navela kako je duljina njihovog boravka u ustanovi jednaka duljini njihova beskućništva, dok je to izjavilo više od pola sudionika u Osijeku. Zaključuje se kako je omjer boravka u prihvatilištu ili prenoćištu za beskućnike podjednak u Osijeku i Zagrebu. Drugim riječima, prihvatilišta i prenoćišta u Osijeku i Zagrebu ne razlikuju se po u svojim pravilima o duljini pružanja smještaja beskućnicima. Smještaj beskućnicima nije vremenski ograničen, odnosno moguće je njegovo produženje u slučaju potrebe za tim. Vidljivo je kako kako mjere pomoći u Zagrebu, kao ni u Osijeku ne idu dalje od smještaja beskućnicima, odnosno ne pomaže

³¹ U dijelu godine Dom sv. Vinka ne omogućuje cjelodnevni boravak i prehranu te stoga štíćenici imaju pravo na novčanu pomoć.

se njihovoj resocijalizaciji i „povratku u društvo“.³² O takvoj praksi govori i izvještaj *Ključni trendovi u području beskućništva u Hrvatskoj*. „Zamjetna je također praksa i tendencija ka udomljavanju beskućnika dok se i dalje premalo radi na njihovoj integraciji“ (CERANEO, 2015.).

Na pitanje o viđenju dostupnosti raznih oblika pomoći beskućnicima, odgovorilo je gotovo pola sudionika iz Osijeka te njih pola iz Zagreba. Među sudionicima iz Zagreba podjednak je omjer onih koji smatraju dostupnost dobrom te onih koji ju smatraju lošom. U Osijeku većina sudionika smatra kako je dostupnost pomoći ona loša. Iako nisu svi ispitanici odgovorili na ovo pitanje, može se uočiti razlika u zadovoljnosti sudionika time koliko je dostupna pomoć beskućnicima. Sudionici iz Zagreba zadovoljniji su od onih iz Osijeka što se također može objasniti većim brojem mogućnosti za beskućnike u Zagrebu. Tome svjedoče i slučajevi kada su se sudionici doselili u Zagreb kako bi lakše ostvarili svoja prava kao beskućnici.³³

Jednak broj sudionika ima pozitivno te negativno mišljenje o socijalnoj skrbi. Neki sudionici nemaju vlastitih iskustava sa socijalnom skrbi nego je njihov stav uvjetovan tuđim iskustvima, no on je negativan. Manji broj sudionika nije odgovorio na ovo pitanje. S obzirom na slične argumente za negativan stav prema socijalnoj skrbi, zaključujemo da mjesto boravka (Osijek/Zagreb) ne utječe na doživljaj socijalne skrbi. Neki sudionici navode i pozitivna i negativna iskustva ili se nikako vrijednosno ne izjašnjavaju te njihov stav nije ni pozitivan ni negativan.

Posljednji čimbenik usporedbe beskućnika u Zagrebu i Osijeku njihovo je zaposlenje tijekom beskućništva. Ono se uvelike razlikuje što se može objasniti veličinom Zagreba koji beskućnicima nudi više raznovrsnih mogućnosti pa tako i mogućnosti za rad. Gotovo polovina sudionika iz Zagreba navodi kako radi tijekom beskućništva, dok ne radi nijedan sudionik iz Osijeka.

³² Osim Dnevnog boravka za beskućnike koji im nastoji omogućiti svakodnevne potrebe koje uključuju i internetsku vezu kako bi mogli potražiti posao.

³³ Drago i Dado.

7. Zaključak

Svrha ovog diplomskog rada bio je doprinos razumijevanju beskućnika i njihova života, a cilj rada bio je istražiti moguće razlike između beskućnika u Zagrebu i Osijeku. Prema literaturi, vidljivo je kako na sam pad u beskućništvo mogu utjecati individualni razlozi poput mentalnih oboljenja, nasilja u obitelji i sl. ili strukturalni razlozi poput nemogućnosti otplate kredita, nezaposlenosti i sl. No, česti su slučajevi u kojima se pojavljuju oba tipa razloga nečijeg pada u beskućništvo. S obzirom na to, često se može odrediti samo razlog koji je doveo do konačnog pada u beskućništvo. Zbog toga je važno u istraživanjima ovog fenomena koristiti ekološki pristup koji u obzir uzima oba tipa razloga nečijeg pada u beskućništvo.

U *Ustavu Republike Hrvatske* ne spominju se beskućnici izravno kao posebna društvena skupina, a u *Zakonu o socijalnoj skrbi*, počinju se pojavljivati od 2011. godine. Iako u tom Zakonu stoji da su beskućnici osobe koje nemaju gdje stanovati niti imaju sredstva za podmirenje troškova pa žive na mjestima koja nisu namijenjena za stanovanje, neki sudionici istraživanja u sklopu ovog diplomskog rada, stanuju u ustanovama za beskućnike koje jesu namijenjene za stanovanje. No, radi se o prihvatilištima za beskućnike koja ne bi trebala biti njihova konačna postaja. Zbog toga su i ti sudionici istraživanja smatrani beskućnicima. Oni su *passive homeless* jer, iako su smješteni u neku ustanovu, pate od manjka privatnosti.³⁴ Za razliku od njih, u Zagrebu se pojavljuju i *extreme homeless*, odnosno beskućnici koji borave na javnim mjestima poput kolodvora i trgova.

Osim Doma sv. Vinka, u Osijeku se nalaze i pučke kuhinje čime Osijek poštuje *Zakon o socijalnoj skrbi* po kojemu sva velika mjesta, centri županija moraju imati ustanove za pomaganje i smještaj beskućnika. No, Osijek im može pružiti samo pomoć u obliku prehrane i smještaja, dok u Zagrebu postoje i drugi oblici pomoći (poput Dnevnog boravka za beskućnike³⁵). Zaključujemo da su beskućnici su i dalje jedna od socijalno isključenih skupina u društvu. Zbog nezaposlenosti ne sudjeluju u radno – tržišnom sustavu, a zbog promjena u socijalnim vezama ili čak diskriminacije koju nekad doživljavaju, ne sudjeluju u obiteljskom sustavu i sustavu lokalne zajednice. Zbog toga

³⁴ Mnogi sudionici u Osijeku žale se na neadekvatan, mali prostor u kojemu su smješteni. B: „Ovo su dvije sobe i ženska soba. Pa to je pola sobe. To je šupa. To je bila šupa prepravljena da bude soba. Nema ormara. (...)“

³⁵ Sudionici iz Zagreba smješteni su u prihvatilištu u Kosnici, prenoćištu u Jukićevoj, koriste pučke kuhinje i/ili Dnevni boravak za beskućnike.

što nisu integrirani u društvo, katkad nemaju prebivalište, ne mogu ostvariti socijalnu pomoć, odnosno, ne sudjeluju u sustavu socijalne dobrobiti.

Pretpostavlja se da Zagreb kao glavni grad Hrvatske i metropola ima razvijeniju infrastrukturu, pa tako i infrastrukturu za beskućnike zbog čega oni gravitiraju Zagrebu. Ovu tezu potvrdila su i dva slučaja u kojima su intervjuirani beskućnici došli u Zagreb kako bi ostvarili svoja prava kao beskućnici i osigurali si bolje uvjete za život. Slučajevi potvrđuju i primjenjivost Baumanova koncepta (*skitnice*) na beskućnike. Oni, naime, ne ostvaruju socijalne veze, kreću kroz prostor bez fizičke ili moralne blizine drugih (Bauman, 1993.). No to ne čine intencionalno, već su na to primorani. Osim toga, Bauman govori o fleksibilizaciji koja je u tekućoj modernosti nužna za opstanak. U intervjuima se može vidjeti kako se fleksibilizacija ostvarila na dva načina u životu ispitanika, kao fleksibilizacija rada i fleksibilizacija stanovanja. Većina sudionika iz Zagreba i Osijeka svjedoči o promjeni vrste posla kojom su se bavili tijekom života. Navode kako su radili „što god je trebalo“ kako bi ostvarili prihode. Sudionici iz Zagreba pak navode podstanarstvo kao čest oblik života prije pada u beskućništvo. Mijenjali su adrese na kojima su živjeli, ali nikad nisu posjedovali nekretninu u kojoj su živjeli.

Istraživanje je pokazalo da razlike u životu beskućnika u Zagrebu i Osijeku postoje kada se radi o: prebivalištu, socijalnoj pomoći, viđenju o dostupnosti raznih oblika pomoći, zaposlenju tijekom beskućništva, podstanarstvu kao obliku života prije pada u beskućništvo te negativnim iskustvima u svakodnevnim susretima. Nedovoljan broj ispitanika izjasnio se o oblicima diskriminacije među beskućnicima te promjeni u odnosu s prijateljima i poznanicima nakon pada u beskućništvo pa se ne može zaključiti ima li u tome razlike između Zagreba i Osijeka. Ispitanici iz oba grada u podjednakoj mjeri svjedoče o: zdravstvenim tegobama, problemima i potrebama u beskućništvu, negativnim međusobnim odnosima beskućnika, promjeni zaposlenja tijekom života, negativnom viđenju socijalne skrbi. Detaljna analiza svakog od intervjua potvrđuje kako ni u jednom slučaju nema izoliranog događaja koji osobu „odvodi u pad u beskućništvo“. Svatko od ispitanika tijekom života susreće se s raznim individualnim poteškoćama, ali i strukturalnim uvjetima u društvu, a kombinacija tih dvaju čimbenika s vremenom dovodi do pada u beskućništvo.

8. Prilozi

a) Primjer intervjua za sudionike istraživanja

Upitnik

ŽIVOTNA PRIČA

1. Kao što znate, radimo intervjue s osobama koje su trenutno beskućnici. Molim Vas, ispričajte mi priču o svome životu i padu u beskućništvo. Započnite gdje želite. Ja ću Vas prvo samo slušati, neću vas prekidati, a kasnije ću Vam postaviti nekoliko pitanja.

+ pitanja/probe postavljati u slučaju da sami ne spomenu nešto od ovoga ili da treba pojasniti

- a) Jeste li imali kakvih zdravstvenih problema tijekom života?
 - b) Koliko imate godina?
 - c) Gdje ste živjeli prije trenutka pada u beskućništvo?
 - d) Prije koliko godina se to dogodilo?
 - e) Kakvo je Vaše bračno stanje?
 - f) Imate li djece?
 - g) Koje je Vaše obrazovanje?
 - h) Kakva su Vaša radna iskustva?
2. Što biste sami označili ključnim uzrokom Vašeg „pada u beskućništvo“?

DRUŠTVENI ODNOSI I VEZE

3. Kako biste usporedili veze s obitelji i prijateljima prije/poslije „pada u beskućništvo“?
4. Koja su Vaša iskustva u svakodnevnim susretima s nepoznatim ljudima? Poznanicima?
5. Kakvi su, prema Vašem iskustvu, odnosi beskućnika međusobno?

MIŠLJENJE O SUSTAVU SKRBI

6. Imate li igdje formalno prijavljenu adresu prebivališta?
7. Jeste li u sustavu socijalne skrbi?

+ pitanja/probe postavljati u slučaju da sami ne spomenu nešto od ovoga ili da treba pojasniti

- a) Ako ne > Zašto niste?
- b) Ako da > Na koji način koje sve oblike skrbi i socijalne zaštite koristite? Koliko dugo ste u sustavu skrbi?

8. Kakva su Vaša iskustva sa socijalnom skrbi?

9. Koristite li usluge prihvatilišta/prenoćišta ili kakav drugi oblik pomoći beskućnicima?

+ pitanja/probe postavljati u slučaju da sami ne spomenu nešto od ovoga ili da treba pojasniti

a) Ako da, koji?

b) Ako ne, zašto?

c) Ako koristite prenoćište > Kako ste došli u prihvatilište/prenoćište (uz uputnicu socijalne radnice ili...)?

10. Kako biste opisali uvjete u //ustanova koju su naveli, prihvatilište/prenoćište i sl.// čiju pomoć koristite?

+ pitanja/probe postavljati u slučaju da sami ne spomenu nešto od ovoga ili da treba pojasniti

a) Koji su, po Vama, najveći nedostaci //ustanove koju su naveli//?

b) Koje su, po Vama, najbolje strane //ustanove koju ste naveli//?

11. Postoje li u Vašem mjestu kakvi programi, radionice i sl. namijenjeni isključivo za beskućnike?

12. Kako biste ocijenili dostupnost različitih oblika pomoći za beskućnike?

13. Ako biste izdvojili jedan od problema s kojima se susrećete u situaciji beskućništva, koji bi to bio?

14. Što biste ocijenili svojim najvažnijim potrebama s obzirom na to da ste beskućnik?

MIŠLJENJE O FENOMENU BESKUĆNIŠTVA

15. Tko, po Vama, spada u beskućnike?

+ pitanja/probe postavljati u slučaju da sami ne spomenu nešto od ovoga ili da treba pojasniti

a) (Ako treba pojasniti Jesu li beskućnici ljudi bez vlastite nekretnine koji žive u prihvatilištu, s prijateljima i sl. ili su to samo oni ljudi koji žive na ulici?)

16. Što, po Vašem mišljenju, najčešće uzrokuje beskućništvo? Biste li rekli da su beskućnici sami krivi za to ili su postali beskućnicima radi događaja i okolnosti na koje nisu mogli utjecati?

b) Primjer izjave o informiranom pristanku na sudjelovanje u istraživanju

IZJAVA O INFORMIRANOM PRISTANKU NA SUDJELOVANJE U
ISTRAŽIVANJU

Potpisom na ovoj izjavi pristajem sudjelovati u istraživanju koje će provoditi Irena Hihlik u sklopu diplomskog rada „_____“ pod mentorstvom doc. dr. sc. Petre Rodik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Potvrđujem da sam pročitao/la sve informacije o istraživanju u letku s pozivom na istraživanje te pristajem na intervjuiranje u istraživanju te korištenje intervjuja u svrhu pisanja diplomskog rada i publiciranja znanstvenog rada.

Želim da se u istraživanju, radi zaštite moje anonimnosti, koristi pseudonim:

_____.

Ovaj dokument je ispisan i potpisan u jednom primjerku i bit će pohranjen na sigurnom i zaštićenom mjestu kod voditeljice istraživanja. Sudionici istraživanja zadržavaju kopiju letka s informacijama o istraživanju na kojemu se nalazi i kontakt autorice istraživanja, kako bi ju u slučaju potrebe mogli kasnije kontaktirati.

U Osijeku/Zagrebu, _____ 2016. godine.

Potpis sudionika/ce istraživanje

Potpis voditeljice

c) Popis ustanova za beskućnike u Hrvatskoj

Redni broj	Županija	Grad	Ime ustanove
1.	Grad Zagreb	Zagreb	a) Prenoište u nadležnosti Gradskog Crvenog križa – Kosnica bb b) Prenoište Caritasa Zagrebačke nadbiskupije – dislocirana smještajna jedinica Rakitje c) Samostan „Misionarke ljubavi“ Sestre Majke Terezije – Jukićeva 24 d) Dom za odrasle osobe Zagreb – podružnica Mirkovec
2.	Zagrebačka	Zaprešić	a) pučka kuhinja Gradskog Crvenog križa
	Zagrebačka	Velika Gorica	a) privremeni smještaj u Društvenom domu Gradske četvrti Rakarje ³⁶ b) Pučka kuhinja Gradskog crvenog križa
	Zagrebačka	Dugo Selo	ne raspolaže prostorima adekvatnim za smještaj beskućnika
	Zagrebačka	Ivanić - Grad	nema zabilježenih zapisa o mogućim ustanovama za smještaj beskućnika
	Zagrebačka	Samobor	a) moguć smještaj u bivšoj vojarni Taborec ³⁷
	Zagrebačka	Sv. Ivan Zelina	a) smještaj u kamp-prikolici
	Zagrebačka	Sveta Nedelja	a) Prenoište Caritasa Zagrebačke nadbiskupije – Rakitje ³⁸

³⁶ Ovaj smještaj Velika Gorica planira omogućiti ako kapacitet smještaja u Prenoištu Gradskog Crvenog križa u Kosnici ne bude dovoljan.

³⁷ Prostor je bio osiguran i namijenjen za smještaj beskućnika do 28. veljače 2015. no ni jedna osoba nije zatražila smještaj u ovoj ustanovi.

³⁸ Iako, formalno pripada Gradu Zagrebu, u ovoj jedinici smješteni su i beskućnici Svete Nedelje, ali i Samobora, općine Stupnik te Zagreba.

	Zagrebačka	Vrbovec	nema prihvatilišta za beskućnike
3.	Bjelovarsko-bilogorska županija	Grad Bjelovar	a) smještaj beskućnika je moguć u Domu za odrasle osobe Bjelovar
4.	Istarska županija	Grad Pula	a) Prihvatilište za beskućnike Pula b) moguć smještaj u Domu za odrasle osobe „Vila Maria“ ³⁹
	Istarska županija	Grad Pazin	nema prihvatilišta za beskućnike ⁴⁰
	Istarska županija	Nedešćina	a) Dom za odrasle osobe „Sv. Nedjelja“
	Istarska županija	Motovun	a) moguć je privremeni smještaj u Domu za odrasle osobe Motovun ⁴¹
5.	Primorsko-goranska županija	Rijeka	a) objekti „nužnog smještaja“ ⁴² b) Prihvatilište za beskućnike Ruže sv. Franje c) Socijalna samoposluga d) prihvatilište za beskućnike (otvoreno u suradnji s udrugom „Oaza“) e) stambena jedinica za žene beskućnice f) prostor Gradskog Crvenog Križa Rijeka g) Dom za odrasle osobe „Turnić“ ⁴³

³⁹ Grad Pula u dogovoru s Domom za odrasle osobe „Villa Maria“ može osigurati još 10 mjesta za beskućnike ako to bude potrebno.

⁴⁰ S obzirom na to da Grad Pazin Centru za socijalnu skrb Pazin daje na raspolaganje pet stanova za smještaj ljudi kojima je to potrebno, u Gradu Pazinu nema evidentiranih beskućnika.

⁴¹ U proteklim godinama na području Motovuna nije zabilježena potreba za smještajem.

⁴² U objektima „nužnog smještaja“, korisnicima se subvencioniraju troškovi režija te im se omogućuje prijavljivanje na adresi objekta što je bitno za ostvarivanje prava koja proizlaze iz sustava socijalne skrbi.

⁴³ Smještaj je moguć za dva beskućnika na pomoćnim ležajevima.

6.	Ličko-senjska županija	Grad Gospić	a) socijalni stan ⁴⁴
7.	Zadarska županija	Grad Zadar	a) Prenosište za beskućnike b) Pučka kuhinja c) moguć smještaj u nekoj od bivših vojarni ⁴⁵ d) moguć smještaj u Dom za odrasle osobe Zadar ⁴⁶
	Zadarska županija	Zemunik	a) moguć smještaj u Domu za odrasle osobe Zemunik ⁴⁷
8.	Šibensko-kninska županija	Grad Šibenik	a) Centar za beskućnike (prenosište)
	Šibensko-kninska županija	Oklaj	a) moguć smještaj u Domu za starije i nemoćne osobe Oklaj ⁴⁸
9.	Splitsko-dalmatinska županija	Grad Split	a) prihvatilište za beskućnike b) moguć smještaj u školskoj dvorani ⁴⁹
	Splitsko-dalmatinska županija	Trogir	a) Dom za psihički bolesne odrasle osobe

⁴⁴ Grad Gospić ima osiguran socijalni stan za smještaj u kriznim situacijama te nema evidentiranih beskućnika.

⁴⁵ S obzirom na kapacitet Prenosišta, u Zadru se nije javila dodatna potreba za drugim smještajnim ustanovama.

⁴⁶ Moguće je osigurati jedan do dva privremena smještaja.

⁴⁷ Moguće je osigurati dva privremena smještaja.

⁴⁸ Moguće je osigurati šest privremenih smještaja za beskućnike.

⁴⁹ Smještaj je moguć u Osnovnoj školi „Pojišan“ ako za time bude potrebe.

10.	Dubrovačko-neretvanska županija	Grad Dubrovnik	a) hotel Vis 2 ⁵⁰
	Dubrovačko-neretvanska županija	Blato	a) Dom za odrasle osobe b) Dom za starije i teško bolesne odrasle osobe „Majka Marija Petković“
	Dubrovačko-neretvanska županija	Metković	a) Dom za odrasle osobe i rehabilitaciju
11.	Karlovačka županija	Grad Karlovac	a) Sklonište za beskućnike b) moguć smještaj u višenamjenskoj dvorani ⁵¹
12.	Sisačko-moslavačka županija	Grad Sisak	a) moguće je osigurati privremeni smještaj u udomiteljskim obiteljima b) Prenočište u Gradskom društvu Crvenog križa ⁵²
13.	Krapinsko-zagorska županija	Grad Krapina	a) Dom za odrasle osobe Zagreb – podružnica Mirkovec ⁵³
	Krapinsko-zagorska županija	Desinić	a) Dom za odrasle osobe „Bidružica“
	Krapinsko-zagorska županija	Lobor	Dom za odrasle osobe „Lobor-Grad“
14.	Koprivničko-križevačka županija	Grad Koprivnica	nema prihvatilišta za beskućnike
15.	Virovitičko-podravska županija	grad Virovitica	a) Pučka kuhinja Gradskog društva Crvenog križa
	Virovitičko-podravska županija	Suhopolje	a) Dom za odrasle osobe Borova
16.	Varaždinska županija	Grad varaždin	a) Prenočište za beskućnike b) Pučka kuhinja
	Varaždinska županija	Jalžabet	a) Dom za odrasle osobe „Jalžabet“
17.	Međimurska županija	Grad Čakovec	nema prihvatilišta za beskućnike

⁵⁰ Ovaj hotel je u funkciji prihvatilišta za beskućnike ako se za time pokaže potreba.

⁵¹ Ovaj smještaj osigurava udruga Milosrđe Centar za beskućnike.

⁵² Smještaj je privremen, traje tjedan dana, a nakon toga se korisnicima pronalaze udomiteljske obitelji.

⁵³ Smještaj beskućnika s područja Krapine moguć je u Domu za odrasle osobe u Mirkovcu.

	Međimurska županija	Orehovica	a) Dom za odrasle osobe „Orehovica“
18.	Brodsko-posavska županija	Grad Slavonski Brod	nema prihvatilišta ⁵⁴
19.	Osječko-baranjska županija	Grad Osijek	a) Centar za prihvrat beskućnika (Dom sv. Vinka Paulskog) b) skloništa Grada Osijeka ⁵⁵ c) Centar za pružanje usluga u zajednici „JA kao i TI“
20.	Vukovarsko-srijemska županija	Grad Vukovar	nema prihvatilišta
	Vukovarsko-srijemska županija	Grad Vinkovci	nema prihvatilišta
	Vukovarsko-srijemska županija	Nuštar	Dom za odrasle osobe „Nuštar“ ⁵⁶
21.	Požeško-slavonska	Grad Požega	a) Dom za stare i nemoćne b) privatna prenoćišta ⁵⁷
	Požeško-slavonska	Čaglin	a) Dom za odrasle osobe „Ljeskovica“

⁵⁴ Dom mjesnog odbora „J.J. Strossmayer“ postao je prihvatilištem za beskućnike od 30. Prosinca 2014. do 9. siječnja 2015. što se, u slučaju potrebe, ponovno planira.

⁵⁵ U slučaju potrebe za većim kapacitetima smještaja, beskućnike je moguće smjestiti u skloništa.

⁵⁶ Tijekom 2016. godine nije moguć smještaj beskućnika.

⁵⁷ Privatna prenoćišta nisu namijenjena za prihvaćanje beskućnika, no mogu smjestiti beskućnike u slučaju nužde.

9. Literatura

*** ETHOS *Typology on Homelessness and Social Exclusion*. URL: <http://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion> (16.1.2017.)

*** Hrvatski zavod za zapošljavanje. (2017.) *Trenutačni broj nezaposlenih*. URL: <http://www.hzz.hr/> (16.1.2017.)

*** Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije (2017.) *Indeks razvijenosti*. URL: <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112> (16.1.2017.)

*** Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2016.) *Plan za zbrinjavanje beskućnika u ekstremnim uvjetima tijekom 2015. i 2016. godine*. URL: http://www.mspm.hr/djelokrug_aktivnosti/odrasle_osobe/beskucnici (15. 11. 2015.)

*** Program Ujedinjenih naroda za razvoj (2006.) *Neumreženi: Lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj*. URL: http://www.most.hr/files/uploads/Soc_iskljucenost_UNDP.pdf (16.1.2017.)

*** Ustav Republike Hrvatske. Zagreb: Narodne novine, 05/14.

*** Zakon o socijalnoj skrbi. Zagreb: Narodne novine, 152/14.

*** „*Nezaposlenost i zapošljavanje 2013. Osječko-baranjska županija*“, Hrvatski zavod za zapošljavanje – područni ured Osijek, http://www.hzz.hr/UserDocsImages/OS_Ukratko2013.pdf, posjet 22. 10. 2016.

*** „*Nezaposlenost i zapošljavanje u studenom 2013. godine u Vukovarsko-srijemskoj županiji*“, Hrvatski zavod za zapošljavanje – područni ured Vinkovci, http://www.hzz.hr/UserDocsImages/VK_Registrirana_nezaposlenost_i_zaposljavanje_u_studenom_2013.pdf, posjet 22. 10. 2016.

*** „*Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine*“, Državni zavod za statistiku, <http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/censuslogo.htm>, posjet 22. 10. 2016.

*** „*Registrirana nezaposlenost i zapošljavanje u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji u prosincu 2013.*“, Hrvatski zavod za zapošljavanje - područni ured Zagreb, http://www.hzz.hr/UserDocsImages/Stanje_na_trzistu_rada_Grada_Zagreba_i_Zagreba_cke_zupanije_u_prosinu_2013.pdf, posjet 22.10. 2016.

1. Auerbach, C. F.; Silverstein L. B. (2003.) *Qualitative Data: An Introduction to Coding and Analysis*, New York: New York University Press, 3 – 77

2. Bauman, Z. (2000.) *Tekuća modernost*, Zagreb: Naklada Pelago

3. Bauman, Z. (2009.) *Postmoderna etika*, Zagreb : AGM

4. Baumohl, J. (2004.) *Deinstitutionalisation*. U: Levinson, D. (ur.) *Encyclopedia of Homelessness, Vol. 2*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications
5. Borchert, J. (2004.) *Deindustrialization*. U: Levinson, D. (ur.) *Encyclopedia of Homelessness, Vol. 2*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications
6. Čaldarović, O. (1985.) *Urbana sociologija: socijalna teorija i urbano pitanje*. Zagreb: Globus
7. Čaldarović, O. (2011.) *Urbano društvo na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
8. Čaldarović, O.; Šarinić, J. (2015.) *Suvremena sociologija grada: Od „nove urbane sociologije“ prema „sociologiji urbanog“*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
9. Drčić, P.; Mrdeža, I. (2015) *Ključni trendovi u području beskućništva u Hrvatskoj*. Zagreb: CERANEO URL: <http://www.ceraneo.hr/>
10. Družić Ljubotina, O. (2012.) *Koliko ne znamo o beskućništvu*, U: Družić Ljubotina, O. (ur.) *Beskućništvo: pogled iz različitih perspektiva*, Zagreb: Gradski ured za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom
11. Družić Ljubotina, O. (2013.) *Koja je uloga znanosti u unapređenju kvalitete života beskućnika?*, U: Bunić, S. (ur.) *Druga prilika : izazovi i perspektive u radu s beskućnicima*, Zagreb : Knjižnice grada Zagreba
12. Galić, R; Pavlina, J. (2012.) *Beskućništvo u Gradu Zagrebu: prikaz istraživanja*, U: Družić Ljubotina, O. (ur.) *Beskućništvo: pogled iz različitih perspektiva*, Zagreb: Gradski ured za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom
13. Ghafur, S. (2004.) *Bangladesh*. U: Levinson, D. (ur.) *Encyclopedia of Homelessness, Vol. 2*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications
14. Glasser, I. ; Zywiak, W (2004.) *Alcohol and Drugs*. U Levinson, D. (ur.) *Encyclopedia of Homelessness, Vol. 2*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications
15. Hegedüs, J. (2011.) *Social Safety Nets, the Informal Economy and Housing Poverty – Experiences in Transitional Countries*. *European Journal of Homelessness* 5 (1): 15 – 26
16. Kramar, S.; Kramar, J. (2013.) *Ulični Suputnik i beskućništvo: način resocijalizacije beskućnika kroz projekt dnevnog centra*. U: Bunić, S. (ur.) *Druga prilika : izazovi i perspektive u radu s beskućnicima*, Zagreb: Knjižnice grada Zagreba
17. Levinson, D. (2004.) *Introduction*. U Levinson, D. (ur.) *Encyclopedia of Homelessness, Vol. 2*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications
18. Lewis, D; Nelson, B (2004.) *Homelessness, Suburban*. U: Levinson, D. (ur.) *Encyclopedia of Homelessness, Vol. 2*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications

19. Marpsat, M; Firdion, J. (2004.) *France*. U: Levinson D. (ur.) *Encyclopedia of Homelessness, Vol. 2*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications
20. Matković, T. (2013). 'Flexicurity' through Normalization? Changes in Scope, Composition and Conditions of Temporary Employment in Croatia. U: M. Koch & M. Fritz (Prir.), *Non-Standard Employment in Europe*. London: Palgrave Macmillan UK. 84 – 102
- URL: http://link.springer.com/10.1057/9781137267160_6
21. Meert, H.; Bourgeois, M. (2005.) *Between Rural and Urban Slums: A Geography of Pathways Through Homelessness. Housing Studies*, 20 (1): 107 – 125
22. Miles, B. M.; Huberman, M A.; Saldaña, J. (2014), *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1 – 272
23. Mlinar, Z. (2013.) *Problemi i potrebe korisnika prihvatilišta*, U: Bunić, S. (ur.) *Druga prilika : izazovi i perspektive u radu s beskućnicima*, Zagreb: Knjižnice grada Zagreba
24. Pavlović, V. (2013.) *Izazovi u radu s beskućnicima iz perspektive volonterskog centra*, U: Bunić, S. (ur.) *Druga prilika: izazovi i perspektive u radu s beskućnicima*, Zagreb: Knjižnice grada Zagreba
25. Stax Børner, T. (2004.) *Denmark*. U: Levinson, D. (ur.) *Encyclopedia of Homelessness, Vol. 2*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications
23. Šikić – Mićanović, L. (2012.) *Beskućništvo u Hrvatskoj: pregled rezultata kvalitativnog istraživanja*, U: Družić Ljubotina, O. (ur.) *Beskućništvo: pogled iz različitih perspektiva*, Zagreb: Gradski ured za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom
26. Šućur, Z. (1995.) *Koncept socijalne isključenosti. Revija za socijalnu politiku*, 2 (3): 223 – 230
27. Šućur, Z (2004.) *Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. Revija za sociologiju*, 35 (1-2): 45 – 60
28. Urry, J. (2007.) *Mobilities*, Cambridge, Malden MA: Polity Press
29. Vizek, M. (2009). *Priuštivost stanovanja u Hrvatskoj i odabranim europskim zemljama. Revija za socijalnu politiku*, 16 (3): 281 – 297 URL: <https://doi.org/10.3935/rsp.v16i3.809>